

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emilia Gustafsson

Näringsidkarens processuella rättigheter

En studie om den processuella rättssäkerheten vid en talan om företagsbot i ljuset av artikel 6 i Europeiska konventionen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: Period 1 HT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund till ämnet	8
1.2 Syfte	9
1.3 Frågeställningar	10
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Metod och perspektiv	11
1.5.1 Särskilt om intervjuerna	13
1.6 Forskningsläge	14
1.7 Material	15
1.8 Disposition	17
2 FÖRETAGSBOT	19
2.1 Tillkomst, syfte och rättslig klassificering i svensk rätt	19
2.2 Förutsättningar för tillämpning	20
3 FÖRETAGSBOTSPROCESSEN	23
3.1 Allmänt om företagsbotsprocessen	23
3.2 Förundersökning	24
3.3 Stämningsansökans utformning	27
3.4 Handläggning i domstol	29
4 CENTRALA RÄTTSSÄKERHETSKRAV ENLIGT EKMR	32
4.1 EKMR och näringsidkarens rättigheter	32
4.2 Allmänt om artikel 6 EKMR	33

4.2.1	Engel-kriterierna	34
4.2.2	Företagsboten enligt Engel-kriterierna	36
4.3	Rätten till en rättvis rättegång	38
4.4	Minimirättigheterna	41
4.4.1	Underrättelse om anklagelse	41
4.4.2	Tillräcklig tid att personligen eller genom rättegångsbiträde förbereda sitt försvar	42
4.4.3	Inkalla och förhöra vittnen samt biträdas av tolk	44
5	FÖRETAGSBOT I PRAKTIKEN	45
5.1	Praktikers syn	45
5.2	Sammanfattning och reflektioner	48
6	NÄRINGSIDKARENS PROCESSUELLA RÄTTIGHETER OCH RÄTTSSÄKERHETEN I FÖRETAGSBOTSPROCESSEN	49
6.1	Inledning	49
6.2	Processuella rättigheter och rättssäkerhet	50
6.3	Övriga rättssäkerhetsaspekter	58
6.4	Slutsats och avslutande reflektioner	59
BILAGA A		62
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		64
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		68

Summary

The Swedish criminal justice system is based on the fact that only physical persons can commit crimes and be punished for them. For traders, both physical and legal persons, special sanctions such as a corporate fine have been introduced. However, no special regulations of neither the corporate fine procedure nor the procedural rights for traders, when pursuing criminal charges of a corporate fine, have been introduced. At the same time, art. 6 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) poses high demands on procedural legal security in cases of criminal charges.

The Swedish Bar Association criticizes the corporate fine procedure for reasons of legal security and requests a clarification of which procedural rights traders have when charged with a corporate fine, which this thesis aims to contribute. Furthermore, this thesis seeks to illustrate the possible deficiencies of the corporate fine procedure based on the trader's legal security.

The chapters concerning the regulation of the corporate fine procedure and the procedural rights for traders in the action of a corporate fine are mainly based on the text of law, legislative history, official publications and experiences of practitioners. The study concludes that the regulation of the corporate fine procedure is mainly based on analogies of the criminal law provisions of the Swedish Code of Judicial Procedure (1942:740) (RB). This despite the fact that the regulation may differ slightly depending on whether the action for a corporate fine is directed against a trader who is or who is not prosecuted for the current crime. Further, the thesis shows that the corporate fine is classified as a charge of crime, even though it is counted as a special legal effect in Swedish law. Due to this art. 6 ECHR is relevant for the interpretation of which procedural rights traders have in cases of corporate fines. In addition, the corporate fine procedure must meet the requirements set out in art. 6 ECHR to be regarded as legally secure.

Through the analysis the thesis concludes that traders, on basis of the analogies of the criminal law provisions from RB and by the application of art. 6

ECHR, among other things, have the right to be informed promptly of a request for a corporate fine, to prepare their defense by both gain insight into all material and be assisted by a private or public defender and to invoke evidence and state their case before the court. The experience of practitioners, however, indicates that these procedural rights are not always exploited in practice. In addition, the regulation of the corporate fine procedure is questioned for reasons of legal security, since there are cases where legal situations may be considered unclear, despite the analogies of RB and the guidance in the legislative history and official publications. On the other hand, it concludes that the corporate fine procedure, as a whole, cannot be considered legally insecure, even though the trader's legal security in a case of corporate fine must be questioned in several respects.

Sammanfattning

Det svenska straffrättsliga systemet bygger på att endast fysiska personer kan begå brott och straffas för dessa. För näringsidkare, såväl fysiska som juridiska personer, har det istället införts särskilda sanktioner såsom företagsbot. Någon särskild reglering av företagsbotsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot har däremot inte införts. Samtidigt uppställs höga krav på den processuella rättssäkerheten vid anklagelser för brott genom art. 6 i Europeiska konventionen för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (EKMR).

Sveriges advokatsamfund kritiserar företagsbotsprocessen av rättssäkerhetsskäl och efterfrågar ett klagande av vilka processuella rättigheter näringsidkaren har vid en talan om företagsbot, vilket denna uppsats syftar till att bidra med. Vidare syftar uppsatsen till att, med hänsyn till näringsidkarens rättssäkerhet, belysa företagsbotsprocessens eventuella brister.

I de redogörande delarna för företagsbotsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot utgår framställningen främst från lagtext, förarbeten, myndighetspublikationer och praktikers erfarenheter. Studien visar att regleringen av företagsbotsprocessen huvudsakligen bygger på analogier av de straffrättsliga bestämmelserna i rättegångsbalken (1942:740) (RB). Regleringen skiljer sig dock en aning beroende på om talan om företagsbot riktas mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet eller inte. Vidare visar studien att företagsboten, trots att den inte räknas som ett straff i svensk rätt, är att klassificera som en anklagelse för brott i art. 6 EKMR. Vilka rättigheter näringsidkaren ska åtnjuta enligt gällande rätt vid en talan om företagsbot framgår därmed också av art. 6 EKMR. Företagsbotsprocessen måste därför också uppfylla de krav som uppställs i art. 6 EKMR för att betraktas som rättssäker.

I studiens analyserande del dras slutsatsen att näringsidkaren, utifrån analogier av de straffrättsliga bestämmelserna i RB och genom tillämpning av art. 6 EKMR, bland annat ska åtnjuta rätt att utan dröjsmål underrättas om en

talán om företagsbot, att förbereda sitt försvar genom att dels få insyn i allt material och dels biträdas av en privat eller offentlig försvarare samt att åberopa bevisning och anföra sin sak inför domstol. Praktikers erfarenheter tyder dock på att dessa processuella rättigheter inte alltid tillvaratas i praktiken. Dessutom ifrågasätts regleringen av företagsbotsprocessen av rättssäkerhets-skäl, eftersom det förekommer fall där rättsläget får anses oklart trots analogier från RB och vägledning i förarbeten respektive myndighetspublikationer. Däremot dras slutsatsen att företagsbotsprocessen som helhet inte kan betraktas som rättsosäker, även om näringsidkarens rättssäkerhet vid en talan om företagsbot kan ifrågasättas på ett flertal punkter.

Förord

Det är med en känsla av vemod, men samtidigt stor förväntan, som jag lämnar studietiden bakom mig och tar steget mot nästa fas i livet. Jag är så otroligt tacksam över alla de erfarenheter, minnen och fantastiska vänner som jag har berikats med under studie- och Lundatiden.

Vad detta arbete bekommer, är det många jag vill ägna en särskild tanke av tacksamhet till. Först och främst vill jag tacka min handledare Christoffer Wong. Tack för din noggrannhet och vägledning genom arbetet. Jag vill också rikta ett yttersta tack till Kristoffer Ståhl, Sara Bjerefeldt och Christina Nilsson för att ni delat med er av era erfarenheter och uppfattningar. Utan ert bidrag hade denna uppsats aldrig varit hälften så intressant. Tack också till Linnéa och Nicolina för era synpunkter och ovärderliga hjälp med korrekturläsning.

Slutligen vill jag rikta ett största tack till min älskade familj och mina vänner. Tack för all kärlek och glädje ni ständigt ger mig. Tack för att ni tror på mig, stöttar mig och för att ni aldrig någonsin yttrat den minsta påtryckning över mina prestationer och de val jag har gjort i livet. Jag är evigt tacksam.

Lund den 6 januari 2019

Emilia Gustafsson

Förkortningar

BrB	brottsbalken (1962:700)
delgivningslagen	delgivningslagen (2010:1932)
Ds	Departementsserien
EKMR/ECHR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms)
Europadomstolen	Europadomstolen för mänskliga rättigheter
FFL	lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
NJA	<i>Nytt juridiskt arkiv</i>
OSL	offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken (1942:740) (the Swedish Code of Judicial Procedure)

SOU

Statens offentliga utredningar

SvJT

Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund till ämnet

Det svenska straffrättsliga systemet bygger på den grundläggande principen att endast fysiska personer kan begå brott och straffas för dessa.¹ Näringsidkare i form av juridiska personer kan således sägas befinna sig utanför det straffrättsliga området. Grunden till detta är att strafflagstiftningen enbart tar sikte på mänskliga handlingar, vilka inte kan företas av juridiska personer.² Däremot står det klart att exempelvis miljö-, bokförings-, och arbetsmiljöbrott kan begås inom ramen för näringsverksamheter.³ För juridiska personer, och i vissa fall även enskilda näringsidkare, har det därför införts särskilda sanktioner eller andra betungande rättsverkningar till följd av brott.⁴ Ett exempel på en sådan sanktion är företagsboten som infördes i svensk rätt år 1986 och som sedan dess införande, trots ett antal överväganden, har kommit att klassificeras som en särskild rättsverkan av brott i svensk rätt. Företagsboten kan åläggas näringsidkare, såväl fysiska som juridiska personer, för brott som har begåtts vid utövningen av dess näringsverksamhet.⁵

Någon särskild reglering av företagsbotsprocessen och vilka processuella rättigheter näringsidkaren har vid en talan om företagsbot ansågs, vid införandet av företagsboten, däremot inte behövas. I förarbetena hänvisas istället vidare till de allmänna straffprocessuella reglerna i RB samt lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (FFL).⁶ Samtidigt uppställs höga krav på att brottmålsprocessen bör utformas under iakttagande av rättssäkerhet och respekt för mänskliga rättigheter för att rättsstaten inte ska förloras.⁷ Av central betydelse för den processuella rättssäkerheten är art. 6 EKMR, där rätten till domstolsprövning samt ett antal processuella rättssäkerhetsgarantier

¹ ASP, ULVÄNG & JAREBORG (2013) s. 73 och SOU 1997:127 s. 15.

² ASP, ULVÄNG & JAREBORG (2013) s. 73.

³ ASP, ULVÄNG & JAREBORG (2013) s. 198.

⁴ SOU 1997:127 s. 15.

⁵ SOU 1997:127 s. 15 och se även avsnitt 2 nedan.

⁶ Prop. 1985/86:23 s. 52–53 och 57 och se vidare avsnitt 3.1 nedan.

⁷ ASP, ULVÄNG & JAREBORG (2013) s. 21.

finns föreskrivna för den som anklagas för brott.⁸ Enligt Sveriges advokatsamfund upprätthålls kravet på rättssäkerhet och näringsidkarens processuella rättigheter normalt sett vid en talan om företagsbot. Det anförs dock att det är tydligt att ett flertal näringsidkare behandlas olika i dessa avseenden. Vidare framhåller Sveriges advokatsamfund att det förekommer ett flertal fall där rättssäkerheten för näringsidkaren och dess företrädare inte tillvaratas av brottsbekämpande myndigheter vare sig under förundersökningar eller vid andra utredningar. Av denna anledning efterfrågar Sveriges advokatsamfund ett klagörande kring vilka processuella rättigheter näringsidkare har vid en talan om företagsbot.⁹

Med anledning av rättssäkerhetens betydelse för rättsstaten samt Sveriges advokatsamfunds rådande uppfattning kring försummelsen av näringsidkarens rättssäkerhet och respekt för processuella rättigheter, är det därför angeläget att närmre studera regleringen av företagsbotsprocessen. Hur går företagsbotsprocessen till? Vad har företagsbotens rättsliga klassificering för betydelse för näringsidkarens ställning och rättigheter? Vilka processuella rättigheter åtnjuter näringsidkaren enligt gällande rätt och vilka processuella rättigheter tillerkänns näringsidkaren i praktiken?

1.2 Syfte

Behovet av att fastställa vilka processuella rättigheter näringsidkaren ska åtnjuta i samband med ett eventuellt åläggande av företagsbot är, mot bakgrund av den problematik kring näringsidkarens rättssäkerhet som framställs av Sveriges advokatsamfund, stort. Uppsatsen syftar därför till att bidra med ett klagörande av vilka processuella rättigheter näringsidkaren har, under såväl förundersökningen som domstolsprövningen, vid en talan om företagsbot. Vidare syftar uppsatsen till att belysa företagsbotsprocessens eventuella brister utifrån näringsidkarens rättssäkerhet. Uppsatsen syftar däremot inte till att presentera något förslag kring hur de eventuella bristerna skulle kunna lösas.

⁸ BERNITZ M.FL. (2017) s. 79, LINDELL M.FL. (2005) s. 31 och WARNLING-NEREP (2008) s. 1.

⁹ Sveriges advokatsamfunds yttrande R-2017/0003 s. 3.

1.3 Frågeställningar

För att uppfylla uppsatsens syfte ämnar följande frågeställningar att besvaras:

- Vilka processuella rättigheter tillförsäkras näringsidkaren vid en talan om företagsbot enligt gällande rätt?
- Kan företagsbotsprocessen anses som rättssäker för näringsidkaren?

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen avser att kartlägga vilka processuella rättigheter näringsidkaren har vid en talan om företagsbot. En kortare redogörelse för den materiella rätten beträffande företagsboten, såsom förutsättningarna för tillämpning, är dock meningsfull för att skapa en grundläggande förståelse för företagsboten som sanktion innan företagsbotsprocessen studeras närmre. Någon diskussion beträffande rättssäkerheten i den materiella rätten kommer, med anledning av uppsatsens syfte, däremot inte föras. Företagsboten har också ett nära samband med hur frågor om företagaransvar ska bedömas, det vill säga vem som ska bära det straffrättsliga ansvaret i företaget. Med hänvisning till att uppsatsen syftar till att behandla den processuella regleringen av företagsbotsprocessen kommer därför inte heller frågor kring företagaransvar att beröras.

Uppsatsen avgränsas vidare till att enbart behandla fall då företagsbot åläggs genom domstolsprövning. Fall då näringsidkaren i enlighet med 48 kap. 4–5 §§ RB åläggs företagsbot genom strafföreläggande som utfärdas av åklagaren kommer därför inte behandlas. Avgränsningen görs med anledning av att strafföreläggandet baseras på ett uttryckligt godkännande av näringsidkaren eller dess företrädare. För det fall näringsidkaren eller dess ställföreträdare inte godkänner strafföreläggandet kommer åklagaren, såvida det inte tillkommit någon ny omständighet, istället föra en talan om företagsbot mot näringsidkaren inför allmän domstol.¹⁰

Som nämnts inledningsvis har art. 6 EKMR en central betydelse för den processuella rättssäkerheten. Redogörelsen för rättssäkerhetskraven i art. 6

¹⁰ EKELÖF, EDELSTAM & PAULI (2011) s. 284.

EKMR avgränsas dock till att enbart behandla rättssäkerhetsaspekterna i art. 6.1 EKMR och minimirättigheterna i art. 6.3 EKMR. Oskuldspresumtionen i art. 6.2 EKMR kommer därför inte beröras särskilt. Avgränsningen görs med anledning av att minimirättigheterna i art. 6.3 EKMR är en del av rättssäkerhetsaspekterna i art. 6.1 EKMR och till skillnad från oskuldspresumtionen har ett mer konkret innehåll vad gäller de processuella rättigheterna. Oskuldspresumtionen i art. 6.2 EKMR aktualiseras istället genomgående i brottmålsprocessen och även vid tillämpningen av andra bestämmelser som inte bestämt hör till de processuella rättigheterna.¹¹ Liksom art. 6.3 EKMR är dock art. 6.2 EKMR en del av rättssäkerhetsgarantierna i art. 6.1 EKMR, vilket innebär att delar av oskuldspresumtionen ändå kommer belysas. Någon särskild framställning av art. 6.2 EKMR kommer däremot inte göras.

Den processuella rättssäkerhetsgarantin i art. 6.1 EKMR är tillämpbar vid såväl prövningen av civila rättigheter och skyldigheter som vid anklagelser för brott. Mot bakgrund av att företagsboten är en sanktion som kan åläggas näringsidkare för ett brott som har begåtts i dess näringsverksamhet kommer redogörelsen för art. 6.1 EKMR enbart behandla förutsättningarna för att en brottsanklagelse ska anses föreligga.

1.5 Metod och perspektiv

Uppsatsen utgår från ett nationellt de lege lata-perspektiv, eftersom studien ämnar kartlägga vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillerkänns i företagsbotsprocessen enligt gällande rätt.¹² Vid fastställandet av gällande rätt beträffande näringsidkarens processuella rättigheter har som utgångspunkt en rättsdogmatisk metod använts. Den rättsdogmatiska metoden innebär att gällande rätt fastställs genom de vedertagna rättskällorna: lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin.¹³ Inom ramen för den rättsdogmatiska metoden har gällande rätt tolkats och systematiserats i enlighet med rättskälleläran, där

¹¹ DANELIUS (2015) s. 327 och 339.

¹² LEHRBERG (2018) s. 207 och SANDGREN (2018) s. 52.

¹³ LEHRBERG (2018) s. 207, PECZENIK (1995) s. 312 och SANDGREN (2018) s. 49.

lagtext har högst auktoritet, följt av förarbeten, rättspraxis och doktrin.¹⁴ Gällande rätt har främst fastställts med utgångspunkt i lagtext och vägledning av förarbeten. Mot bakgrund av avsaknaden av uttryckliga bestämmelser om företagsbotsprocessen i RB har en analog lagtolkning av RB tillämpats. Bestämmelserna har därmed tillämpas på ett område som inte täcks av ordalydelsen.¹⁵ Vägledning i vad som utgör gällande rätt har dock även sökts i publikationer och beslut av statliga myndigheter. Denna del av uppsatsen innehåller således även inslag av den rättsanalytiska metoden. Den rättsanalytiska metoden tillåter nämligen, till skillnad från den traditionella rättsdogmatiska metoden, användning av material utöver de vedertagna rättskällorna.¹⁶

Med anledning av att uppsatsens mål är att kartlägga vilka processuella rättigheter som näringsidkaren tillförsäkras vid en talan om företagsbot har även ett praktiskt perspektiv av regleringen av företagsbotsprocessen beaktats. I detta avseende har empiriskt material i form av intervjuer använts. Med anledning av de höga krav som ställs på rättssäkerheten och för att undersöka regleringens eventuella brister har företagsbotsprocessen också i sin helhet analyserats utifrån rättssäkerhetsaspekter av art. 6 EKMR. Förevarande arbete avser således inte enbart att fastställa gällande rätt, utan också att analysera rätten utifrån empiriskt material och principer om rättssäkerhet. Studien har således i detta avseende baserats på en rättsanalytisk metod. Den rättsanalytiska metoden sträcker sig nämligen längre än att enbart fastställa gällande rätt genom att även tillåta att gällande rätt analyseras och kritiseras.¹⁷ Med utgångspunkt i gällande rätt förs med avseende på rättssäkerheten även ett resonemang de lege ferenda, det vill säga hur rätten borde vara.¹⁸

¹⁴ BERNITZ M.F.L. (2017) s. 30–32, LEHRBERG (2018) s. 112 och PECZENIK (1995) s. 205–206.

¹⁵ LEHRBERG (2018) s. 149.

¹⁶ KLEINEMAN (2018) s. 21 och 25 och SANDGREN (2018) s. 48–51.

¹⁷ KLEINEMAN (2018) s. 24–25 och SANDGREN (2018) s. 50–51.

¹⁸ LEHRBERG (2018) s. 207 och SANDGREN (2018) s. 52.

1.5.1 Särskilt om intervjuerna

I syfte att belysa det praktiska perspektivet av näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot har tre kvalitativa intervjuer genomförts. Denna del av uppsatsen är således empirisk och baseras på erfarenheter från Christina Nilsson (rådman vid Malmö tingsrätt), Sara Bjerefeldt (kammaråklagare på Ekobrottsmyndigheten) och Kristoffer Ståhl (advokat på Advokatfirman Ståhl).

Intervjuerna som genomförts är i hög grad standardiserade, vilket bland annat innebär att frågorna som ställts är identiska och har lästs upp i samma ordning för samtliga tre informanter. Däremot är intervjuerna i hög grad ostrukturerade, eftersom svarsmöjligheten har varit öppen och inte baserats på fasta svarsalternativ.¹⁹ Frågorna har utformats med målet att vara heltäckande på området samt i försök att vara så raka och enkla som möjligt. Den första frågan är dock omfattande, men formulerades på detta sätt för att inkludera samtliga aspekter av de processuella rättigheterna.²⁰

För att skapa ett helhetsperspektiv av synen kring näringsidkarens processuella rättigheter och företagsbotsprocessen har såväl en rådman, en åklagare och en försvarsadvokat intervjuats. Mot bakgrund av att kritiken kring företagsbotsprocessen främst visat sig från försvarsadvokatens sida hade det dock varit värdefullt att genomföra fler intervjuer med specifikt försvarsadvokater.²¹ Vid valet av de specifika informanterna har olika metoder använts. Beträffande valet av försvarsadvokat använde jag mig av databasen Karnov, där jag den 6 november 2018 gjorde en sökning på ordet ”företagsbot”. Sökningen avgränsades sedan, med anledning av geografiska skäl, till rättsfall från Malmö tingsrätt. Sökningen resulterade i 59 träffar och kontakt togs med försvarsadvokaten i den senast meddelade domen. Urvalet av rådmannen och kammaråklagaren gjordes istället genom kontakt med Malmö tingsrätt respektive Ekobrottsmyndigheten i Malmö, vilka på grundval av kunskapen kring företagsbot i sin tur valde ut en rådman respektive en kammaråklagare.

¹⁹ DALEN (2015) s. 34–35 och TROST (2010) s. 39.

²⁰ Se bilaga A nedan.

²¹ Se vidare avsnitt 5 nedan.

Vid intervjutillfällena har informanterna informerats om att resultatet av intervjuerna kommer användas för en diskussion kring regleringen av näringsidkarens processuella rättigheter och rättssäkerheten i företagsbotsprocessen. Samtliga intervjuer har spelats in och ljudfiler från respektive intervju finns tillgängliga hos mig som författare. Efter intervjutillfället har också samtliga informanter godkänt sammanställningen av intervjuerna i avsnitt 5.1 nedan. Någon transkribering av intervjuerna har därför inte bifogats som bilaga till uppsatsen.

Materialet som framkommit genom intervjuerna är av avgörande betydelse för framställningen av vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillförsäkras i praktiken. En brist beträffande materialet är dock att det enbart bygger på ett fåtal intervjuer, vilket gör det omöjligt att avgöra om uppfattningarna är generella eller om det enbart är fråga om enstaka föreställningar. Några generella slutsatser kan därför inte dras, men samtidigt kan inte förekomsten av informanternas uppfattningar förnekas. Materialet kan därmed ändå användas för dess syfte att belysa gällande rätt utifrån ett praktiskt perspektiv.

1.6 Forskningsläge

Tidigare forskning om företagsboten har fokuserats kring den materiella rätten, sanktionens effektivitet och frågor om ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer. Frågor om rättssäkerhet och näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot har istället studerats i sparsam omfattning. Det är främst i förarbetena i samband med företagsbotens införande år 1986 och vid revideringen av företagsbotsregleringen år 2006 som dessa frågor behandlats. Det är dock uteslutande handläggningen i domstol som studerats i dessa fall. Även Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten har i en begränsad omfattning, genom interna vägledningar, medverkat till att belysa de processuella aspekterna av företagsboten. Såvitt jag kunnat utröna har rättssäkerheten och näringsidkarens processuella rättigheter däremot inte behandlats i doktrin och frågorna har heller inte studerats utifrån ett praktiskt perspektiv. Mot bakgrund av den mycket begränsade forskningen på området

och att en översyn av näringsidkarens processuella rättigheter i företagsbotsprocessen efterfrågas av Sveriges advokatsamfund är därför denna studie relevant.

Framställningen av art. 6 EKMR har främst utvecklats genom praxis och har belysts i stor omfattning i doktrin. Syftet med detta avsnitt är därför inte att bidra med forskning på området utan snarare att framställa den redan existerande för att därefter kunna belysa företagsbotsprocessen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv.

1.7 Material

Företagsbotsprocessen är ett område som tar sin utgångspunkt i en analogisk tolkning av lagtext. Av störst relevans är RB, där bestämmelserna om brottmålsprocessen återfinns. Bestämmelserna i FFL är också av betydelse för de fall företagsboten riktas mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet. Även art. 6 EKMR, som utgör en del av svensk rätt och som reglerar rätten till domstolsprövning, är av relevans för tolkningen av näringsidkarens processuella rättigheter i företagsbotsprocessen och för att belysa gällande rätt utifrån rättssäkerhetsaspekter. Propositioner och offentliga utredningar som relaterar till företagsboten har, mot bakgrund av att företagsbotsprocessen inte regleras uttryckligen i RB, också använts för att förstå hur lagstiftningen ska tolkas i förhållande till företagsbotsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter. I svensk rätt tillskrivs nämligen förarbetena hög auktoritet, även om de inte är bindande och därmed inte heller har samma auktoritet som lag.²²

En viktig del av materialet utöver lagtext, propositioner och offentliga utredningar är publikationer från statliga myndigheter. Myndighetspublikationerna består främst av Ekobrottsmyndighetens vägledning om handläggning av företagsbotsmål²³ och Åklagarmyndighetens rättspromemoria gällande frågor

²² BERNITZ M.F.L. (2017) s. 31 och LEHRBERG (2018) s. 108 och 153.

²³ Benämns i fortsättningen: Ekobrottsmyndighetens vägledning.

om företagsbot²⁴. Ekobrottsmyndighetens vägledning har utarbetats i syfte att vägleda åklagarna i arbetet med företagsbotsmål för att främja en rättssäker och enhetlig tillämplig. Vägledningen syftar också till att skapa enhetlighet i hur yrkandet om företagsboten bestäms och presenteras inom domstolen.²⁵ Även Åklagarmyndighetens rättsPM syftar till att samla rättslig information och skapa rutiner för myndigheten i företagsbotsmål.²⁶ Dessa publikationer är dock inte rättsligt bindande och kan således inte tillmätas samma auktoritet som lagtext, förarbeten och praxis. Samtidigt används de som vägledning i åklagarnas arbete på såväl Ekobrottsmyndigheten som Åklagarmyndigheten. Publikationerna får därför anses kunna likställas med doktrin och åtminstone fungera som vägledning för hur gällande rätt bör tolkas beträffande företagsbotsprocessen.²⁷ Även ett beslut från Justitieombudsmannen (JO) har använts som vägledning för hur gällande rätt bör tolkas. JO:s avgöranden anses nämligen, trots avsaknad av prejudikatvärde såsom en dom, inneha viss praktisk betydelse eftersom frågorna ofta inte blir bedömda på annat sätt.²⁸

Av avgörande betydelse för framställningen av vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillförsäkras i praktiken är materialet som framkommit genom intervjuerna. Hur jag förhåller mig till materialet som framkommit genom intervjuerna har behandlats ovan i avsnitt 1.5.1.

Beträffande framställningen av rättssäkerheten genom art. 6 EKMR har utgångspunkt tagits i artikelns ordalydelse. Framställningen kompletteras till stor del av rättsfall från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen), eftersom rättigheterna i EKMR ska tolkas dynamiskt och därmed utvecklas genom Europadomstolens praxis. Viss doktrin har också använts vid framställningen av art. 6 EKMR och i synnerhet för att uttolka vilka rättigheter näringsidkare åtnjuter samt huruvida företagsboten ska anses utgöra en anklagelse för brott enligt EKMR. Ett verk som varit av särskild

²⁴ Benämns i fortsättningen: Åklagarmyndighetens rättsPM.

²⁵ Ekobrottsmyndighetens vägledning ARF 2014:4 s. 3.

²⁶ Åklagarmyndigheten: "Rättspromemorior", <<https://www.aklagare.se/om-oss/dokument/rattspromemorior/>>, besökt 2018-10-22.

²⁷ LEHRBERG (2018) s. 221–225 och PECZENIK (1995) s. 216–217.

²⁸ LEHRBERG (2018) s. 174.

betydelse för framställningen av art. 6 EKMR är Hans Danelius bok *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*.

1.8 Disposition

Den fortsatta framställningen inleds i avsnitt två med en kortare beskrivning av företagsboten, eftersom företagsboten är utgångspunkten för studien. I avsnittet behandlas företagsbotens tillkomst, syfte och rättsliga klassificering i svensk rätt. Dessutom presenteras förutsättningarna för att företagsboten ska kunna åläggas näringsidkaren. Redogörelsen görs i syfte av att ge läsaren en grundläggande förståelse för företagsboten som sanktion och för att läsaren lättare ska kunna tillgodogöra sig resterande information.

I uppsatsen tredje avsnitt följer en beskrivning av företagsbotsprocessen. Syftet med avsnittet är att skapa en utförlig bild av den svenska regleringen av företagsbotsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter som följer härav. Avsnittet inleds med en allmän beskrivning av den svenska regleringen kring företagsbotsprocessen och hur en talan om företagsbot ska väckas. Därefter görs en separat redogörelse för regleringen av företagsbotens förhållande till förundersökningen, stämningsansökans utformning respektive handläggningen i domstol.

Med anledning av att rättssäkerhetsgarantierna i art. 6 EKMR är av central betydelse för den processuella rättssäkerheten och att uppsatsen syftar till att belysa företagsbotsprocessens eventuella brister utifrån näringsidkarens rättssäkerhet, följer i avsnitt fyra en redogörelse av art. 6 EKMR. Avsnittet är i huvudsak deskriptivt men innehåller i viss mån även analyserande inslag. Avsnittet inleds med en allmän beskrivning av konventionens tillämpningsområde i förhållande till näringsidkare. Därefter behandlas art. 6 EKMR och dess tillämpningsområde samt företagsbotens förhållande till artikeln. Vidare följer en separat redogörelse för rättssäkerhetsgarantierna i art. 6.1 EKMR respektive minimirättigheterna i art. 6.3 EKMR.

I uppsatsens femte avsnitt behandlas näringsidkarens processuella rättigheter i företagsbotsprocessen utifrån de intervjuade praktikernas erfarenheter. Detta görs för att skapa en bild av vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillförsäkras vid en talan om företagsbot i praktiken.

I avsnitt sex analyseras materialet och uppsatsens frågeställningar besvaras. Avsnittet inleds med ett allmänt avsnitt om regleringen av företagsbotsprocessen och betydelsen av den processuella rättssäkerheten. Därefter kartläggs vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillförsäkras vid en talan om företagsbot samtidigt som stora delar av diskussionen kring näringsidkarens rättssäkerhet i företagsbotsprocessen behandlas. Vidare analyseras övriga aspekter av näringsidkarens rättssäkerhet i företagsbotsprocessen. Avsnittet avslutas med att uppsatsens slutsatser tillsammans med avslutande reflektioner av studien presenteras.

2 Företagsbot

2.1 Tillkomst, syfte och rättslig klassificering i svensk rätt

Företagsbot är en repressiv sanktion av ekonomisk karaktär som kan åläggas näringsidkare när ett brott har begåtts i utövningen av dess näringsverksamhet.²⁹ Reglerna om företagsbot infördes i svensk rätt år 1986 med anledning av att det befintliga sanktionssystemet, bestående av individuellt straffansvar och förverkande av vinster, ansågs otillräckligt för att bekämpa brottsligheten i näringsverksamheter.³⁰ Det påpekades att det individuella straffansvaret för enskilda var för lågt i förhållande till de ekonomiska vinster som näringsidkaren eventuellt kunde tillgodogöra sig med anledning av brottet. Vidare framfördes att vinstförverkande enbart kunde användas för att återställa det ekonomiska läge som var före det att brottet begåtts. Vinstförverkande blev därför inte aktuellt om det inte uppkommit någon vinst i näringsverksamheten.³¹

För att stärka de preventiva effekterna för brott i näringsverksamheter infördes företagsboten som ett komplement till det individuella straffansvaret och möjligheterna till vinstförverkande.³² Syftet med företagsboten är att uttrycka ett påtagligt klander mot näringsidkaren i vars verksamhet brott har begåtts. Förutom den brottsavhållande verkan, framförde lagstiftaren att företagsboten också ska föranleda att ansvariga för näringsidkaren utövar effektivare tillsyn för att näringsverksamheten ska bedrivas lagenligt.³³

Enligt 1 kap. 3 och 8 §§ BrB utgör företagsboten en särskild rättsverkan av brott och inte ett straff. Med särskild rättsverkan av brott förstås en författningsreglerad följd av brott, som inte är en påföljd och inte heller innebär en

²⁹ SOU 2016:82 s. 70 och jmf. 36 kap. 7–10 a §§ brottsbalken (1962:700) (BrB).

³⁰ Prop. 1985/86:23 s. 14–18 och lagen (1986:1007) om ändring i BrB.

³¹ Ds Ju 1978:5 s. 231–233 och prop. 1985/86:23 s. 14–18.

³² Prop. 1985/86:23 s. 17–18.

³³ Ds Ju 1984:5 s. 65–67 och prop. 1985/86:23 s. 15–17.

skyldighet att betala skadestånd.³⁴ Klassificeringen som särskilt rättsverkan av brott framhölls av lagstiftaren redan vid företagsbotens införande. Det anfördes dock att det hade varit fördelaktigt att betrakta företagsboten som ett straff, men att det på grund av lagstiftningstekniska svårigheter var lämpligare att utforma företagsboten som en särskild rättsverkan av brott. Den främsta anledningen var att konstruktionen av företagsboten som straff skulle kräva stora förändringar i den straffrättsliga systematiken eftersom brott och straff enbart är utformade efter fysiska personer. Vidare bedömdes att klassificeringen som särskild rättsverkan av brott inte skulle påverka syftets infriande, även om klassificeringen som straff på ett tydligare sätt skulle kunna uppfylla syftet att uttrycka klander.³⁵

Frågan om företagsbotens klassificering har senare också diskuterats vid ett flertal utredningar om företagsbotslagstiftningen.³⁶ Som skäl för att klassificera företagsboten som ett straff framförs att juridiska personers ansvar för brott skulle jämföras med fysiska personers straffansvar.³⁷ Motargumenten framförs istället vara att klassificeringen inte skulle påverka systemets funktion eller effektivitet.³⁸

2.2 Förutsättningar för tillämpning

De centrala bestämmelserna om företagsbot återfinns i 36 kap. 7–10 a §§ BrB. I 36 kap. 7 § 1 st. BrB stadgas att företagsboten kan åläggas näringsidkare. Som näringsidkare räknas såväl fysiska som juridiska personer, som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomiskt slag. Även näringsverksamheter som i sig inte syftar till att gå med vinst omfattas av begreppet näringsidkare i lagstiftningens mening. Det görs heller ingen skillnad om det är en privat eller offentlig näringsverksamhet.³⁹ En naturlig följd av företagsbotens karaktär är att företagsboten kommer riktas mot någon annan än den som ådrar sig

³⁴ SOU 2016:82 s. 70 och jmf. 1 kap. 8 § BrB.

³⁵ Prop. 1985/86:23 s. 18–21.

³⁶ Jmf. Ds 2001:69 s. 27–33, prop. 2005/06:59 s. 19, SOU 1997:127 s. 238–239 och SOU 2016:82 s. 99–100.

³⁷ SOU 1997:127 s. 238.

³⁸ Ds 2001:69 s. 27–33 och prop. 2005/06:59 s. 19.

³⁹ Prop. 1985/86:23 s. 24–27 och prop. 2005/06:59 s. 20.

det personliga ansvaret för brottet när verksamheten bedrivs i form av en juridisk person. Samma sak gäller om en enskild näringsidkare åläggs företagsbot för ett brott som en anställd har gjort sig skyldig till.⁴⁰

För att ålägga en näringsidkare företagsbot krävs att ett brott, för vilket strängare straff än penningböter är föreskrivet, har begåtts i utövningen av näringsverksamheten.⁴¹ Det första villkoret för utdömande av företagsbot är således att handlandet, såväl objektivt som subjektivt, anses utgöra ett brott. Det finns däremot inte något krav på att gärningspersonen ska åtalas för brottet eller överhuvudtaget identifieras som gärningsperson.⁴² Genom kravet på att strängare straff än penningböter ska vara föreskrivet för brottet undantas brott med karaktär av ordningsförseelser eller som annars är att betrakta som mindre allvarliga.⁴³ För det fall att det är påkallat från allmän synpunkt har åklagaren dock en skyldighet att väcka åtal även för dessa typer av brott.⁴⁴ Denna skyldighet brukar kallas för åklagarens särskilda åtalsplikt.⁴⁵

Det andra villkoret är att brottet har begåtts i utövningen av näringsverksamheten.⁴⁶ Som utgångspunkt rör det sig om brott mot lagstiftningen som näringsidkaren är ålagd att följa, men även handlingar av mer allmän kriminell natur, såsom häleri eller bedrägeri, omfattas. Det räcker således att det finns en klar anknytning mellan brottet och den verksamheten som näringsidkaren bedriver. Brott anses däremot inte vara begånget i näringsverksamheten om brottet förövats av andra än ställföreträdare, anställda, uppdragstagare hos näringsidkaren eller av näringsidkaren själv.⁴⁷

Under förutsättning att ovan nämnda villkor är uppfyllda, kan företagsbot dömas ut i tre situationer. Den första situationen är om näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.⁴⁸ Med

⁴⁰ Prop. 1985/86:23 s. 24.

⁴¹ 36 kap. 7 § 1 st. BrB.

⁴² Prop. 1985/86:23 s. 62–63 och SOU 2016:82 s. 71.

⁴³ Prop. 2005/06:59 s. 60.

⁴⁴ 36 kap. 10 a § BrB.

⁴⁵ ISESKOG (2006) s. 35.

⁴⁶ 36 kap. 7 § 1 st. BrB.

⁴⁷ Prop. 1985/86:23 s. 28–29 och prop. 2005/06:59 s. 20.

⁴⁸ 36 kap. 7 § 1 st. 1 p. BrB.

näringsidkaren åsyftas företagsledningen eller företrädare för näringsidkaren.⁴⁹ Den andra situationen är om brottet har begåtts av en person i ledande ställning.⁵⁰ Detta gäller oavsett om näringsidkaren gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, eftersom företagsledningen anses stå utanför den kontroll och tillsyn som finns i företaget.⁵¹ Det tredje fallet gäller om brottet har begåtts av en person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.⁵² Företagsbot kan dock inte dömas ut i de fall då brottet är direkt riktat mot näringsidkaren.⁵³

Storleken på företagsboten bestäms till lägst fem tusen kronor och högst tio miljoner kronor.⁵⁴ I den senaste lagstiftningsutredningen om företagsboten förslås dock att maximibeloppet ska höjas till hundra miljoner kronor.⁵⁵ Vid bedömningen av företagsbotens storlek ska, med beaktande av straffskalan för brottet, särskild hänsyn tas till den skada eller fara som brottsligheten inneburit samt till omfattningen av brottsligheten och dess förhållande till näringsverksamheten.⁵⁶ Det finns dock möjlighet att jämka eller efterge företagsboten i vissa särskilda fall.⁵⁷ Hur företagsbotsbeloppet ska bestämmas i praktiken tycks enligt åklagare vid Ekobrottsmyndigheten inte vara helt klart, eftersom det saknas tydlig domstolspraxis.⁵⁸

⁴⁹ Prop. 1985/86:23 s. 67–68 och prop. 2005/06:59 s. 23–24.

⁵⁰ 36 kap. 7 § 1 st. 2a p. BrB.

⁵¹ Prop. 2005/06:59 s. 25.

⁵² 36 kap. 7 § 1 st. 2b p. BrB.

⁵³ 36 kap. 7 § 2 st. BrB.

⁵⁴ 36 kap. 8 § BrB.

⁵⁵ SOU 2016:82 s. 179.

⁵⁶ 36 kap. 9 § BrB.

⁵⁷ 36 kap. 10 § BrB.

⁵⁸ SOU 2016:82 s. 171.

3 Företagsbotsprocessen

3.1 Allmänt om företagsbotsprocessen

Till skillnad från andra former av särskild rättsverkan av brott kan företagsbot enbart åläggas näringsidkare efter yrkande av åklagare.⁵⁹ Det finns således ingen möjlighet för domstolen att pröva frågan om företagsbot på eget initiativ, även om domstolen bedömer att skäl för åläggande av företagsbot föreligger.⁶⁰ I förarbetena betonas att det av principiella skäl skulle anses oacceptabelt att domstolen, utan åklagarens yrkande, skulle döma ut en sanktion med bestraffande syfte. Dessutom skulle det finnas en risk att näringsidkaren inte får tillräcklig möjlighet att förbereda sitt försvar.⁶¹ För åklagaren är reglerna om företagsbot obligatoriska, vilket innebär att åklagaren har en skyldighet att föra talan om företagsbot förutsatt att rekvisiten därom är uppfyllda.⁶²

Beträffande handläggningen av företagsbotsmål framhålls i propositionerna, till såväl införandet av företagsboten år 1986 som vid revideringen av företagsbotsreglerna år 2006, att de allmänna straffprocessuella reglerna i RB ska tillämpas så långt det är möjligt. Det betonas också att talan om företagsbot ska framställas av åklagare och prövas i den stadgade ordningen som gäller för brottmål. För det fall en talan om företagsbot riktas mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet, erinras istället om bestämmelserna i FFL.⁶³ Även fall som omfattas av åklagarens särskilda åtalsplikt, på grund av att åtal är påkallat från allmän synpunkt även om brottet inte kan föranleda strängare straff än böter, omfattas av reglerna i FFL.⁶⁴

Av 2 § FFL framgår att reglerna i RB om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter gäller i tillämpliga delar om en talan förs mot någon

⁵⁹ 36 kap. 7 § 1 st. BrB och prop. 1985/86:23 s. 54.

⁶⁰ ISESKOG (2006) s. 23.

⁶¹ Prop. 1985/86:23 s. 53.

⁶² Prop. 1985/86:23 s. 65 och prop. 2005/06:59 s. 61.

⁶³ Prop. 1985/86:23 s. 52 och 56–57 och prop. 2005/06:59 s. 48–49.

⁶⁴ 1 § FFL och prop. 2005/06:59 s. 48.

som inte är tilltalad för brott. Vidare framgår att reglerna i RB inte ska tillämpas om annat följer av denna lag.⁶⁵ Enligt förarbetena markerar lagtexten genom stadgandet om ”tillämpliga delar” att det kan förekomma undantag när de avsedda reglerna i RB inte är tillämpliga. Vidare anges att begreppet ”tillämpliga delar” främst innefattar de regler i RB som inte tar sikte på enskilda individer. Som exempel på bestämmelser där juridiska personer undantas nämns bestämmelser som rör den misstänktes personliga närvaro, häktning och reseförbud.⁶⁶

3.2 Förundersökning

I 23 kap. 1 § 1 st. RB stadgas att förundersökning ska inledas så fort det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott har begåtts. Enligt Åklagarmyndighetens rättsPM ska frågan om åläggande av företagsbot utredas inom ramen för förundersökningen. Vidare anges att grunden till detta är att företagsboten har införts i BrB:s sanktionssystem för brott.⁶⁷ Av 23 kap. 22 § 1 st. RB framgår dock att förundersökning inte behöver genomföras om det är fråga om ett brott som inte kan antas föranleda någon annan påföljd än böter och det ändå finns tillräckliga skäl för åtal. Att förundersökningen inte behövs vid en talan om företagsbot om det finns tillräckliga skäl för åtal framhålls också i doktrin.⁶⁸ Detta förhållande har dock kritiserats i ett beslut av JO. I beslutet konstaterar JO att förarbetena tiger såväl om vilken utredning som krävs för en talan om företagsbot som om hur utredningen om företagsboten ska bedrivas. JO framhåller dock att en analogi av 23 kap. 22 § RB inte bör göras, eftersom frågan om företagsbot uppstår i samband med en brottsutredning och att det därav är naturligt att bestämmelserna om förundersökning även tillämpas i dessa fall.⁶⁹

Förundersökningen genomförs innan rättegången inleds och syftar till att utreda om och i så fall vilket brott som har begåtts, vem som kan misstänkas

⁶⁵ 2 § 1 st. FFL.

⁶⁶ Prop. 2005/06:59 s. 49.

⁶⁷ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12.

⁶⁸ HOLMQVIST (2013) s. 347.

⁶⁹ JO 1992/93 s. 163 vid s. 171–172.

för brottet samt om det finns tillräckligt med bevis för att väcka åtal.⁷⁰ Förundersökningen syftar också till att ge den misstänkte insyn i utredningsarbetet.⁷¹ Av Åklagarmyndighetens författningssamling framgår att förundersökningen ska ledas av åklagare i de fall när ett brott kan föranleda talan om företagsbot.⁷² Enligt både Åklagarmyndighetens rättsPM och Ekobrottsmyndighetens vägledning bör åklagaren redan i ett tidigt stadie av förundersökningen avgöra om frågan om företagsbot ska utredas. Vidare anges att detta innebär att åklagaren måste göra en bedömning av om förutsättningarna för att ålägga näringsidkaren företagsbot är uppfyllda i 36 kap. 7 § BrB eller om det finns skäl att tillämpa den särskilda åtalsprövningsregeln i 36 kap. 10 a § BrB. Redan under förundersökningen ska åklagaren också utreda hur stort belopp företagsboten ska bestämmas till enligt 36 kap. 9 § BrB samt om det enligt 36 kap. 10 § BrB kan finnas skäl att jämka eller till och med efterge företagsboten.⁷³

När förundersökningen kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet ska denne, i samband med förhör, underrättas om misstanken för brottet, vilket framgår av 23 kap. 18 § 1 st. RB. I samband med underrättelsen ska den misstänkte också underrättas om sin rätt till biträde av privat eller offentlig försvarare och vid behov har den misstänkte också rätt att biträdas av tolk.⁷⁴ Enligt Åklagarmyndighetens rättsPM ska näringsidkaren genom företrädaren delges grunderna för en framtida talan om företagsbot. Vidare framgår att näringsidkarens rättigheter kommer tillvaratas på samma sätt som för en fysisk person som delgetts personlig misstanke om brott, eftersom näringsidkaren som motpart i målet ska betraktas som tilltalad.⁷⁵ Däremot saknas det enligt Åklagarmyndighetens rättsPM och Ekobrottsmyndighetens vägledning anledning att delge näringsidkarens företrädare misstanke om brott om det redan under förundersökningen står klart att åtal för brott inte

⁷⁰ 23 kap. 2 § RB och jmf. LINDELL M.FL. (2005) s. 37.

⁷¹ Prop. 1994/95:23 s. 73 och LINDBERG (2018a).

⁷² Åklagarmyndighetens författningssamling ÅFS 2005:9 7 § 7 p.

⁷³ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12 och Ekobrottsmyndighetens vägledning ARF 2014:4 s. 4.

⁷⁴ 12 § förundersökningskungörelsen (1947:948).

⁷⁵ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 13.

kommer väckas. I dessa fall kommer nämligen förundersökningen enbart innefatta en utredning om en eventuell talan om företagsbot mot näringsidkaren. Talan om företagsboten kommer då antingen baseras på grunden att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten eller att handlandet omfattats av näringsidkarens utökade ansvar.⁷⁶ Det anges dock att underrättelsen, oavsett om näringsidkarens företrädare delges misstanke om brott eller inte, ska innehålla grunderna för en framtida talan om företagsbot.⁷⁷

Näringsidkarens rätt till försvar i samband med en talan om företagsbot betonas särskilt i förarbetena. Enligt förarbetena har näringsidkaren rätt att anlita en försvarare eller, om villkoren i de allmänna bestämmelserna i RB är uppfyllda, tillförordnas en offentlig försvarare.⁷⁸ Detta gäller också för de fall då en talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som inte är misstänkt för det aktuella brottet. Vidare anges att rätten till försvarare även gäller fallet att näringsidkaren är en juridisk person, eftersom näringsidkaren som motpart i målet ska betraktas som tilltalad. Rätten till offentlig försvarare påverkas av hur komplicerat målet är och måste därför avgöras i det enskilda fallet.⁷⁹ Det framhålls dock att framställningar om en offentlig försvarare ofta kan förväntas bifall vid en talan om företagsbot, eftersom företagsbotsmålen avser relativt stora värden.⁸⁰

I 23 kap. 18 § 2 st. RB stagas att den misstänkte, efter underrättelsen, har rätt att fortlöpande ta del av materialet som förekommit i förundersökningen. Den misstänktes rätt till insyn omfattar även sekretessbelagt material men begränsas i enlighet med 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL) av sådant material där det med hänsyn till allmänt och enskilt intresse är av synnerlig vikt att materialet inte röjs. Av Åklagarmyndighetens rättsPM framgår att näringsidkaren och dess företrädare åtnjuter samma rätt till partsinsyn i förundersökningen som en fysisk person som är misstänkt för brott.

⁷⁶ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 13 och Ekobrottsmyndighetens vägledning ARF 2014:4 s. 11.

⁷⁷ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 13.

⁷⁸ Prop. 1985/86:23 s. 58 och jmf. 21 kap. 3 a § 2 st. 3 p. RB.

⁷⁹ Prop. 2005/06:59 s. 49.

⁸⁰ Prop. 1985/86:23 s. 58 och Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12.

På samma sätt som i en förundersökning där misstanke om brott föreligger, bör därför åklagaren, i den mån det kan ske utan men för utredningen delge företrädaren resultatet av förundersökningen under utredningstiden.⁸¹

När förundersökningen är avslutad ska slutdelgivning ske, vilket innebär att den misstänkte har rätt att ta del av och få en kopia av förundersökningsmaterialet.⁸² Materialet avser i första hand förundersökningsprotokollet men även annat så kallat sidomaterial anses omfattas av den misstänktes delgivningsrätt.⁸³ Rätten till insyn begränsas dock även här av 10 kap. 3 § OSL.⁸⁴ I samband med slutdelgivningen har den misstänkte och dess försvarare också rätt att begära att förundersökningen kompletteras.⁸⁵

3.3 Stämningsansökans utformning

När förundersökningen avslutas ska åklagaren meddela beslut huruvida åtal ska väckas.⁸⁶ Om åklagaren beslutar att den aktuella frågan ska tas upp inför domstol väcker åklagaren åtal genom en stämningsansökan.⁸⁷ Enligt förarbetena ska åklagarens yrkande och utformande av stämningsansökan vid en talan om företagsbot, följa de allmänna straffprocessuella reglerna i RB om stämningsansökan.⁸⁸ Detta har även ansetts gälla för det fall att en talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som inte är misstänkt för det aktuella brottet i enlighet med FFL.⁸⁹

Av 45 kap. 4 § 1 st. RB framgår att stämningsansökan bland annat ska innehålla uppgift om den brottsliga gärningen, de bevis som åberopas till stöd för åklagarens talan samt vad som ska styrkas med varje bevis. I Åklagarmyndighetens rättsPM föreskrivs att åklagaren vid en talan om företagsbot särskilt ska ange de omständigheter som ligger till grund för att företagsboten ska

⁸¹ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12 och jmf. 23 kap. 18 § 1–2 st. RB.

⁸² 23 kap. 18 a § 1 st. RB och 23 kap. 21 a § 1–2 st. RB.

⁸³ LINDBERG (2018b).

⁸⁴ 23 kap. 18 a § 2 st. RB.

⁸⁵ 23 kap. 18 a § 1 st. RB.

⁸⁶ 23 kap. 20 § RB.

⁸⁷ 45 kap. 1 § RB.

⁸⁸ Prop. 1985/86:23 s. 52 och SOU 2016:82 s. 290.

⁸⁹ Prop. 1985/86:23 s. 52, SOU 2016:82 s. 290 och jmf. 2 § FFL.

åläggas i det aktuella fallet. Dessutom ska åklagaren ange det precisa belopp som åklagaren yrkar att företagsboten ska fastställas till.⁹⁰ Till skillnad från Åklagarmyndighetens rättsPM, anges i Ekobrottsmyndighetens vägledning att ett yrkande om företagsbot också ska innehålla uppgift om hur företagsboten har beräknats. Med detta menas att bedömningen av straffvärdet för brottet, beräkningen av företagsbotens storlek, om åklagaren i sin bedömning beaktat omständigheter som kan påverka företagsbotens storlek samt om det finns grund för jämkning eller eftergift av företagsboten, ska redovisas.⁹¹ I den senaste lagstiftningsutredningen av företagsboten anses det däremot stå klart att åklagaren inte har någon skyldighet att i stämningsansökan ange grunderna för hur storleken på företagsboten har beräknats. Det anges vidare att det förekommer fall när dessa grunder anges i stämningsansökan, men att det i praktiken inte är vanligt.⁹²

Enligt Åklagarmyndighetens rättsPM ska åklagaren i stämningsansökan också ange vilka personer som ska höras i målet. Vidare framgår att personer som ska höras i syfte att styrka omständigheter till grund för yrkandet om företagsboten bör höras som vittnen, medan personer som istället är behöriga att företräda näringsidkaren ska höras som motpart utan att avlägga ed. Vidare framgår att även om frågor kring näringsidkarens inställning till brottsmiss-tanken och/eller grunden för företagsboten inte tidigare framstått vara omstridd, kan det finnas behov av att motparten ändå hörs beträffande dessa frågor. Åklagaren bör därför enbart avstå från att begära att näringsidkaren genom dess företrädare kallas att inställa sig till huvudförhandlingen i de fall då målet kan avgöras i motpartens utelämnande.⁹³

⁹⁰ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12.

⁹¹ Ekobrottsmyndighetens vägledning ARF 2014:4 s. 10.

⁹² SOU 2016:82 s. 290.

⁹³ Åklagarmyndighetens RättsPM 2006:19 s. 12–13.

3.4 Handläggning i domstol

Om en stämningsansökan inte avvisas ska domstolen enligt de allmänna straffbestämmelserna i RB utfärda stämning på den tilltalade att ange sin inställning till åtalet.⁹⁴ Förutom delgivning av stämningen, stämningsansökan och stämningsansökans bilagor, ska rätten också förelägga den tilltalade att uppge vilken bevisning som åberopas samt vad som ska styrkas med varje bevis.⁹⁵ Redan i förarbetena till företagsbotens införande, framförs att det skulle kunna uppstå problem gällande vilka regler som ska gälla när en talan om företagsbot förs i enlighet med FFL. Det framhålls därför att näringsidkarens rätt till delgivning av stämning och andra handlingar i målet bör följa av RB:s reglering om delgivning.⁹⁶ Juridiska personer ska delges stämning genom någon som har rätt att företräda näringsidkaren.⁹⁷

Enligt förarbetena måste en åtskillnad göras beträffande domstolshandläggningen mellan de fall där talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet och de fall där en talan istället förs mot en näringsidkare som inte är tilltalad för brottet.⁹⁸ I det första fallet ska frågan om företagsbot prövas i samband med prövningen av ansvars- och påföljdsfrågan hos den tilltalade.⁹⁹ När en talan om företagsbot istället förs mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet kan istället frågan om företagsbot prövas separat från ansvars- och påföljdsfrågan. Det finns däremot inga hinder mot att talan om företagsbot handläggs tillsammans med åtalet för brottet. I förarbetena framhålls det till och med vara processekonomiskt fördelaktigt att pröva frågorna i ett sammanhang, eftersom det annars finns risk att utredningen av själva brottet måste frambringas på nytt när företagsbotsmålet handläggs. Däremot anges att frågor om ansvar och företags-

⁹⁴ 45 kap. 9 § RB.

⁹⁵ 45 kap. 9–10 §§ RB.

⁹⁶ Prop. 1985/86:23 s. 57 och jmf. 45 kap. 1 och 9 §§ RB och delgivningslagen (2010:1932) (delgivningslagen).

⁹⁷ 13 § delgivningslagen.

⁹⁸ Prop. 1985/86:23 s. 52–53 och 56–57 och prop. 2005/06:59 s. 48–49.

⁹⁹ Prop. 1985/86:23 s. 52–53 och 56.

bot bör handläggas separat i olika domstolsprocesser utifall att frågan om företagsboten är komplex och mer omfattande utredning om företagsboten är nödvändig.¹⁰⁰

Enligt 45 kap. 10 a § 1 st. RB ska som huvudregel ett mål avgöras efter huvudförhandling. Undantag görs för de fall att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Detta förutsätter också att någon huvudförhandling inte begärs av parterna och att det med hänsyn till utredningen i målet inte behövs.¹⁰¹ Enligt 45 kap. 15 § 2 st. RB ska den tilltalade kallas till huvudförhandlingen.¹⁰²

I förarbetena anges att ett yrkande om företagsbot bör framföras redan i stämningensansökan. För det fall att talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet, framförs dock att yrkandet om företagsbot även borde kunna framställas muntligen inför rätten om det avser samma gärning.¹⁰³ Enligt 45 kap. 5 § RB har åklagaren nämligen möjlighet att justera åtalet om det avser samma gärning. Detta innebär enligt förarbetena också att åklagaren har möjlighet att, under handläggningen i tingsrätten, justera storleken på den yrkade företagsboten i såväl skärpande som mildrande riktning.¹⁰⁴ Någon möjlighet att muntligen inför rätten framställa en talan om företagsbot anses enligt förarbetena däremot inte föreligga i de fall då talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet. Detta eftersom yrkandet om företagsbot enligt 2 § FFL ska väckas genom en särskild talan.¹⁰⁵ Däremot anses 2 § FFL inte hindra att åklagaren ändrar storleken på den yrkade företagsboten under handläggningen i tingsrätten.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Prop. 1985/86:23 s. 53 och 56.

¹⁰¹ 45 kap. 10 a § 1 st. 3 p. RB.

¹⁰² Särskilda bestämmelser om tingsrättens och hovrättens domförhet i företagsbotsmål har införts i 1 kap. 3 b § 1–2 st. RB och 2 kap. 4 § 1–2 st. RB. Enligt dessa bestämmelser ska företagsbotsmål avgöras med tre nämndemän.

¹⁰³ Prop. 1985/86:23 s. 55.

¹⁰⁴ SOU 2016:82 s. 292 och jmf. 45 kap. 5 § 3 st. RB.

¹⁰⁵ Prop. 1985/86:23 s. 55.

¹⁰⁶ SOU 2016:82 s. 292 och jmf. 45 kap. 5 § 3 st. RB.

Under huvudförhandlingen ska den tilltalade enligt 46 kap. 6 § RB höras. Den tilltalade ska också som huvudregel infinna sig personligen vid huvudförhandlingen, vilket framgår av 46 kap. 15 § 1 st. RB. Målet får dock avgöras trots att den tilltalade varken inställt sig personligen eller genom ombud om det exempelvis inte finns anledning att döma till en annan påföljd än böter, fängelse i högst sex månader, villkorlig dom, skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening. Detta förutsätter också att målet kan utredas tillfredställande.¹⁰⁷ Enligt förarbeten kan även företagsbotsmål avgöras om näringsidkaren uteblir eller enbart inställer sig genom ombud. I de fall då talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet förutsätts det dock att såväl ansvars- som företagsbotsfrågan kan handläggas på ett tillfredställande sätt i näringsidkarens utemål.¹⁰⁸ Även i de fall då talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet anses avgörandet kunna ske utan dess närvaro om näringsidkaren har delgetts kallelsen till huvudförhandlingen och frågan om företagsbot kan utredas på ett tillfredställande sätt.¹⁰⁹ Detta anses gälla oavsett om näringsidkaren är en fysisk eller juridisk person.¹¹⁰

I förarbetena betonas också särskilt att en ålagd företagsbot ska kunna överklagas av näringsidkaren i enlighet med 49 kap. 1 § RB.¹¹¹ Enligt 49 kap. 12–13 §§ RB krävs dock prövningstillstånd om den tilltalade antingen ådömts en bötespåföljd eller frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader. I enlighet med en dom från Högsta domstolen (HD) framhålls också i förarbetena att prövningstillstånd alltid krävs vid överklagan av en företagsbot som ålagts en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet.¹¹²

¹⁰⁷ 46 kap. 15 a § RB.

¹⁰⁸ Prop. 1985/86:23 s. 57 och jmf. 46 kap. 15 a § RB.

¹⁰⁹ Prop. 1985/86:23 s. 57, prop. 2005/06:59 s. 49 och jmf. 46 kap. 15 a § RB.

¹¹⁰ SOU 1997:127 s. 473.

¹¹¹ Prop. 1985/86:23 s. 58.

¹¹² Prop. 2005/06:59 s. 49 och jmf. NJA 1995 s. 351 I.

4 Centrala rättssäkerhetskrav enligt EKMR

4.1 EKMR och näringsidkarens rättigheter

EKMR tillkom i syfte att i samverkan med de fördragsslutande staterna främja respekten och stärka skyddet för mänskliga rättigheter.¹¹³ Konventionen införlivades i svensk rätt år 1995.¹¹⁴ Genom 2 kap. 19 § regeringsformen (1974:152) har konventionen också fått en särskild betydelse i svensk rätt. Av bestämmelsen framgår att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med EKMR. I förarbetena betonas att konventionen åtnjuter ställning som svensk lag, men att en konflikt mellan konventionen och annan lag måste lösas genom lagtolkning eller med rättstillämpningsmetoder.¹¹⁵

Enligt konventionens ordalydelse har de fördragsslutande staterna en skyldighet att garantera var och en, som befinner sig under statens jurisdiktion, de fri- och rättigheter som följer av konventionen.¹¹⁶ Konventionens tillämpningsområde är brett och kan åberopas av såväl fysiska som juridiska personer, vilket går att utläsa i ett flertal rättsfall från Europadomstolen.¹¹⁷ Enligt doktrin har frågan om huruvida juridiska personer omfattas av EKMR:s rättighetsskydd sällan varit kontroversiellt. Det framhålls dock att det enbart är vissa av konventionens rättigheter som faktiskt kan nyttjas av juridiska personer.¹¹⁸ Vilka av konventionens rättigheter som kan åberopas av juridiska personer med meningsfullhet får avgöras utifrån rättigheternas karaktär och omständigheterna i det enskilda fallet.¹¹⁹ Det anförs vidare att konventionens rättigheter ska tolkas dynamiskt, det vill säga i ljuset av samhällsutvecklingen

¹¹³ Se preambeln till EKMR.

¹¹⁴ Se lag (1994:1219) om den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹¹⁵ Prop. 1993/94:117 s. 36–37.

¹¹⁶ Art. 1 EKMR.

¹¹⁷ Se exempelvis *Sunday Times v The United Kingdom* (dom 26 april 1979), *Lithgow and others v The United Kingdom* (dom 8 juli 1986) och *Anheuser-Busch Inc v Portugal* (dom 11 januari 2007).

¹¹⁸ ASP (1998) s. 338, EMBERLAND (2006) s. 32–34, SÖDERGREN (2007) s. 673 och 676 och WARNLING-NEREP (2010) s. 143.

¹¹⁹ SÖDERGREN (2007) s. 676.

och inte enbart utifrån existerande praxis från Europadomstolen.¹²⁰ Enligt doktrin anses exempelvis art. 2 EKMR, som reglerar rätten till liv, inte med framgång kunna åberopas av juridiska personer även om det sker i samband med en likvidation.¹²¹ Däremot har Europadomstolen i ett mål från år 2005 slagit fast att bolag, och även bolag som har likviderats, med framgång kan åberopa rätten till en rättvis rättegång som följer av art. 6 EKMR.¹²²

4.2 Allmänt om artikel 6 EKMR

Ett grundläggande element i rättssäkerhetsgarantin är att anklagelser för brott ska kunna prövas av domstol. För att prövningen ska uppfylla sitt syfte förutsätts att domstolsprövningen är utformad på ett sätt att den innefattar tillfredsställande rättssäkerhetsgarantier. Bestämmelser om detta återfinns i art. 6 EKMR.¹²³ Enligt art. 6.1 EKMR ska var och en vid anklagelser för brott vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång, som äger rum inom skälig tid, inför en opartisk domstol som upprättats enligt lag. Förutom garantin om en rättvis rättegång reglerar art. 6 EKMR också den så kallade oskuldspresumtionen och ett antal processuella minimirättigheter, vilka också tillkommer den misstänkte vid anklagelser för brott.¹²⁴

Det är således inte alla rättsliga förfaranden som omfattas av rättssäkerhetsgarantierna i art. 6 EKMR, utan bestämmelsen tar sikte på förfaranden som innebär en anklagelse för brott.¹²⁵ Med anklagelser för brott förstås straffrättsliga förfaranden som mynnar ut i ett avgörande av en anklagad persons skyldighet till brott och i fastställande av påföljd för brott.¹²⁶

Europadomstolen har i två plenumavgöranden¹²⁷ fastslagit principer som ska vara vägledande vid bedömningen av begreppet ”anklagelser för brott”. Dessa

¹²⁰ SÖDERGREN (2007) s. 681 och jmf. DANELIUS (2015) s. 55.

¹²¹ ASP (1998) s. 338, EMBERLAND (2006) s. 32–34, SÖDERGREN (2007) s. 673 och 676 och WARNLING-NEREP (2010) s. 143.

¹²² *Capital Bank AD v Bulgaria* (dom 24 november 2005) p. 88–89.

¹²³ DANELIUS (2015) s. 158 och EHRENKRONA (2007) s. 38–39.

¹²⁴ Art. 6.2 och 6.3 EKMR.

¹²⁵ DANELIUS (2015) s. 158–159.

¹²⁶ DANELIUS (2015) s. 174.

¹²⁷ *Engel and others v The Netherlands* (dom 8 juni 1976) och *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984).

kriterier har senare också bekräftats och utvecklats i ett flertal avgöranden från Europadomstolen.¹²⁸ Inledningsvis i de två plenumavgörandena konstaterar Europadomstolen att det är upp till de fördragsslutande staterna att fastställa och upprätthålla en gräns mellan straffrättsliga och disciplinära sanktioner. Detta innebär också att konventionsstaterna i princip är fria att avgöra vilka handlingar eller underlåtenheter som ska räknas som brott. Enligt Europadomstolen får friheten inte sträcka sig så långt att de mål och syften som uppställs i EKMR inskränks. Begreppet ”anklagelser för brott” i art. 6 EKMR ska därför tolkas autonomt, det vill säga oberoende av begreppets innebörd i de nationella rättssystemen.¹²⁹ Detta medför att vissa sanktioner kan komma att bedömas som brottsanklagelser i konventionens mening, även om de inte är att betrakta som ett straff enligt nationell rätt.¹³⁰

Vid bedömningen av om en sanktion innehar en straffrättslig karaktär i konventionens mening ska enligt Europadomstolen tre kriterier beaktas, de så kallade Engel-kriterierna. Enligt dessa kriterier ska hänsyn tas till den rättsliga kvalificeringen av gärningen i nationell rätt, överträdelsens art i förhållande till straffets art samt påföljdens natur och stränghet.¹³¹

4.2.1 Engel-kriterierna

Utgångspunkten vid bedömningen av sanktionens straffrättsliga karaktär är det första kriteriet om hur överträdelsen klassificeras i nationell rätt. Klassificeringen ger dock enbart en indikation för bedömningen och måste därför granskas i ljuset av hur motsvarande överträdelser skulle bedömas i övriga fördragsslutande stater. Europadomstolen har också betonat att det första kriteriet har en underordnad betydelse i förhållande till de övriga två kriterierna,

¹²⁸ DANELIUS (2015) s. 176 och se exempelvis *Zolotukhin v Russia* (dom 10 februari 2009) och *Ruotsalainen v Finland* (dom 16 juni 2009).

¹²⁹ *Engel and others v The Netherlands* (dom 8 juni 1976) p. 80–82 och *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984) p. 49–50.

¹³⁰ DANELIUS (2015) s. 55–56 och 175.

¹³¹ *Engel and others v The Netherlands* (dom 8 juni 1976) p. 80–82 och *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984) p. 49–50.

eftersom begreppet ska tolkas autonomt.¹³² Om överträdelsen inte klassificeras som ett straff enligt nationell rätt, måste därför även det andra och det tredje kriteriet beaktas. Enligt Europadomstolen ska de två sistnämnda kriterierna som utgångspunkt betraktas som alternativa, men en slutsats om att det är fråga om en brottsanklagelse har också ansetts föreligga utifrån en kumulativ prövning.¹³³

Vid bedömningen av andra kriteriet om överträdelsens art i förhållande till straffets art, är bestämmelsens tillämpningsområde av betydelse. Enligt Europadomstolen är en straffrättslig regel generellt utformad och riktar sig mot alla medborgare i en stat. En disciplinär bestämmelse är istället avsedd för en specifik grupp med särskild ställning och särskilda skyldigheter.¹³⁴ Exempelvis har domare, advokater och offentliga tjänsteman ansetts utgöra en sådan specifik grupp.¹³⁵ Vid prövningen det andra kriteriet är också sanktionens syfte av betydelse. Europadomstolen har i detta sammanhang påpekat att sanktioner som syftar till att straffa och avskräcka typiskt sett utgör straffrättsliga påföljder.¹³⁶

Vid bedömningen av det tredje kriteriet om påföljdens natur och stränghet ska hänsyn främst tas till den maximala påföljd som kan dömas ut. Av betydelse är också, till viss mån, den påföljd som faktiskt döms ut i det enskilda fallet. När det gäller påföljdens natur har Europadomstolen uttalat att det finns en presumtion om att frihetsberövande påföljder utgör brottsanklagelser, vilken enbart kan brytas vid exceptionella omständigheter.¹³⁷ Det ska dock betonas att presumtionen inte kan tolkas motsatsvis, det vill säga att det inte är fråga om en sanktion med straffrättslig karaktär om påföljden inte innebär frihetsberövande.¹³⁸ I förhållande till skattetillägg och administrativa böter för bolag

¹³² *Engel and others v The Netherlands* (dom 8 juni 1976) p. 82 och *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984) p. 52.

¹³³ *Janosevic v Sweden* (dom 23 juli 2002) p. 67 och *Ezeh and Connors v The United Kingdom* (dom 9 oktober 2003) p. 86.

¹³⁴ *Engel and others v The Netherlands* (dom 8 juni 1976) p. 82, *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984) p. 53 och *Ruotsalainen v Finland* (dom 16 juni 2009) p. 46.

¹³⁵ DANELIUS (2015) s. 176 och jmf. *Weber v Switzerland* (dom 22 maj 1990) p. 33.

¹³⁶ *Öztürk v Germany* (dom 21 februari 1984) p. 53 och *Ezeh and Connors v The United Kingdom* (dom 9 oktober 2003) p. 102 och 105.

¹³⁷ *Zolotukhin v Russia* (dom 10 februari 2009) p. 56.

¹³⁸ Jmf. *Västberga taxi AB v Sweden* (dom 21 maj 2003).

har omständigheterna att det inte finns någon övre beloppsgräns och att sanktionen kan uppgå till mycket stora belopp ansetts tala för en sanktion av straffrättslig karaktär.¹³⁹

4.2.2 Företagsboten enligt Engel-kriterierna

Avgörande för om processgarantin i art. 6.1 EKMR och i synnerhet minimirättigheterna i art. 6.3 EKMR är tillämpliga på företagsbotsförfarandet, är huruvida företagsboten har en straffrättslig karaktär eller inte. För svenskt vidkommande har företagsboten sedan dess tillkomst betraktas som en särskild rättsverkan av brott och inte som ett straff. Viktigt att påpeka är dock att begreppet ”anklagelser för brott” i art. 6 EKMR har en autonom innebörd och att den svenska rättsliga klassificeringen av företagsboten därför inte är av avgörande betydelse i sammanhanget. Ulväng framför också att definitionen av en straffrättslig sanktion i art. 6 EKMR omfattar betydligt mer än vad som utgör ett straff enligt 1 kap. 3 och 8 §§ BrB.¹⁴⁰ Som exempel kan nämnas att såväl Europadomstolen som HD har fastslagit att skattetillägg är att betrakta som ett straff i EKMR:s mening, trots att skattetillägget enligt svensk rätt utgör en administrativ sanktion.¹⁴¹

I den senaste lagstiftningsutredningen om företagsboten påpekas att det får anses otvivelaktigt att företagsboten är att betrakta som en straffrättslig sanktion enligt EKMR.¹⁴² Någon bedömning av företagsboten utifrån Engel-kriterierna redovisas däremot inte, varför slutsatsen i utredningen möjligen kan kritiseras. Helsingborgs tingsrätt har dock, i det så kallade Hallandsås-målet, bedömt att art. 6.1 EKMR är tillämplig vid utdömande av företagsbot.¹⁴³ Även hovrätten över Skåne och Blekinge har i ett mål uttalat att företagsboten har sådan straffrättslig karaktär att den omfattas av dubbelbestraffningsförbudet i art. 4.1 i sjunde tilläggsprotokollet till EKMR.¹⁴⁴ Frågan om huruvida

¹³⁹ *Västberga taxi AB v Sweden* (dom 21 maj 2003) p. 80 och *Garyfallou AEBE v Greece* (dom 24 september 1997) p. 34.

¹⁴⁰ ULVÄNG (2016) s. 233.

¹⁴¹ NJA 2013 s. 502 vid s. 10 och *Carlberg v Sweden* (dom 27 januari 2009) p. 41.

¹⁴² SOU 2016:82 s. 108–110.

¹⁴³ Helsingborgs tingsrätt, mål nr B 1089-05, dom den 6 mars 2006 s. 46–47.

¹⁴⁴ Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 151-14, dom den 24 september 2014 s. 6–7.

företagsbot utgör en brottsanklagelse enligt art. 6 EKMR har däremot inte avgjorts i Europadomstolen och har mig veterligen inte heller blivit föremål för någon prövning i HD. Frågan kan därmed inte anses vara slutligt fastställd.

Vid en bedömning av företagsbotens straffrättsliga karaktär utifrån Engel-kriterierna ska utgångspunkt tas i den svenska rättsliga klassificeringen. Utifrån såväl 1 kap. 3 och 8 §§ BrB som uttalanden i förarbeten är det således tydligt att företagsboten klassificeras som en särskild rättsverkan av brott och inte som ett straff i svensk rätt. Det faktum att klassificeringen som särskild rättsverkan av brott främst motiverats av lagtekniska skäl, då det ansetts föreligga hinder mot att föreskriva brott och straff för andra än fysiska personer, får anses tala i motsatt riktning. Mot bakgrund av att det första Engel-kriteriet är av underordnad betydelse enligt Europadomstolen och det inte står klart att företagsboten utgör ett straff i svensk rätt, måste en bedömning av andra och/eller tredje kriteriet också göras.

Beträffande andra kriteriet ska som ovan nämnt, hänsyn tas till bestämmelsens tillämpningsområde och sanktionens syfte. Vad gäller företagsbotens tillämpningsområde är det enbart näringsidkare som kan åläggas företagsbot enligt 36 kap. 7 § BrB. Det kan därmed konstateras att företagsboten, likt en disciplinär sanktion, är avsedd för en specifik grupp. Det får å andra sidan anses högst tveksamt om gruppen näringsidkare åtnjuter en särskild ställning med särskilda skyldigheter som avses i Europadomstolens praxis. Beträffande företagsbotens syfte kan sägas att sanktionen infördes för att uppnå de eftersträvarvärda preventiva effekterna, eftersom det tidigare sanktionssystemet avseende näringsidkare ansågs otillräckligt. Företagsboten syftar därför till att uttrycka ett påtagligt klander för de aktuella näringsidkarna i vars verksamhet brott har begåtts. Syftet får därmed bedömas ligga i linje med vad Europadomstolen betraktar som en straffrättslig påföljd. Mycket talar således för att företagsboten, utifrån det andra Engel-kriteriet, utgör en straffrättslig sanktion.

Vad gäller det tredje kriteriet presumeras att frihetsberövande påföljder utgör en brottsanklagelse. Det ska dock påpekas att presumptionen inte kan tolkas

motsatsvis, vilket innebär att företagsboten kan utgöra en brottsanklagelse trots att den inte berövar någons frihet. Anmärkningsvärt är också att företagsboten kan uppgå till höga belopp om maximalt tio miljoner kronor, vilket utifrån Europadomstolens praxis får anses tala för en straffrättslig karaktär.

Sammanfattningsvis utgör företagsboten, likt lagstiftningsutredningens slutsats samt hovrättens och tingsrättens avgörande, även enligt min bedömning en sanktion av straffrättslig karaktär. Slutsatsen grundar sig främst på bedömningen av andra kriteriet, men även omständigheterna i det tredje kriteriet talar för en straffrättslig karaktär. Skulle företagsboten mot förmodan inte bedömas som ett straff utifrån en alternativ prövning, får det ändå anses tydligt att företagsboten utgör en brottsanklagelse utifrån en kumulativ bedömning. Som en följd av detta är således rättssäkerhetsgarantierna i art. 6 EKMR tillämplig på företagsbotsförfarandet.

4.3 Rätten till en rättvis rättegång

Rätten till en rättvis rättegång, eller ”fair hearing” och ”fair trial” som det uttrycks i konventionstexten, är den grundläggande rättigheten i art. 6.1 EKMR. Vad som avses med det allmänna begreppet ”rätten till en rättvis rättegång” är inte entydigt, utan bygger på ett antal principer som är av central betydelse för parterna i straffprocessen.¹⁴⁵ Enligt Europadomstolen gäller rättssäkerhetsgarantierna i art. 6.1 EKMR redan när en person delgetts eller på annat sätt fått kännedom om att denne är misstänkt för brott.¹⁴⁶ Detta innebär att rättsskyddet, i den mån det kan få betydelse för en eventuellt kommande rättegång, tillkommer den misstänkte redan under förundersökningsstadiet.¹⁴⁷

Utmärkande för en rättvis rättegång är att en part ska bli hörd av domstolen. Principen inbegriper en rätt att få tillfälle att anföra sin sak inför domstol i försök att övertyga domstolen om det rättmätiga i sin sak. I brottmål är det

¹⁴⁵ DANELIUS (2015) s. 259.

¹⁴⁶ *Brennan v The United Kingdom* (dom 16 oktober 2001) p. 62–63.

¹⁴⁷ DANELIUS (2015) s. 180.

också viktigt att processen grundas på principen om att den som är oskyldig inte ska kunna bli dömd för brott. För att principen ska få ett reellt genomslag krävs att den misstänkte tillerkänns de rättigheter som kan anses nödvändiga för att denne ska kunna försvara sig på ett fullgott sätt.¹⁴⁸

En annan grundläggande princip är att parterna är likställda i processen.¹⁴⁹ Likställdhetsprincipen är särskilt viktig inom brottmål eftersom förfarandet i dessa mål bygger på ojämlikhet mellan parterna.¹⁵⁰ I brottmål innebär principen inte att den misstänkte och åklagaren ska ha samma processuella rättigheter, utan snarare att den misstänkte inte får ha sämre möjligheter att föra sin talan inför domstol.¹⁵¹ Rättssäkerhetsgarantierna i art. 6.1 EKMR tillkommer den som anklagas för brott och kan därför inte åberopas av varken åklagaren eller målsäganden. Artikeln hindrar därför inte att den misstänkte tillerkänns en ställning som är mer gynnsam än åklagarens i processen. Främjandet av den misstänktes ställning i vissa avseenden av processen motiveras också med syftet att minimera risken för en fällande dom mot en oskyldig person, vilket även är ett uttryck för oskuldspresumtionen i art. 6.2 EKMR. Detta är också anledningen till att bevisbördan åvilar åklagaren i brottmål.¹⁵² En person som är misstänkt för brott åtnjuter därför också en rätt att inte belasta sig själv. Detta innebär en rätt att inte uttala sig alls och det finns heller ingen skyldighet att bidra till utredningen eller bevisningen i målet.¹⁵³

Karaktäristiskt för en rättvis rättegång är också principen om ett kontradiktionsriskt förfarande, vilken utgör ett nödvändigt element i processen. Kontradiktionsprincipen har ett nära samband med likställdhetsprincipen, eftersom det kontradiktionsriskta förfarandet syftar till att säkerställa att båda parter dels får kännedom om allt material i processen, och dels får möjlighet att yttra sig över materialet. Det kontradiktionsriskta förfarandet kräver också att båda parter ska ha samma möjlighet att åberopa bevisning samt få sin talan framställd

¹⁴⁸ DANELIUS (2015) s. 259–260.

¹⁴⁹ DANELIUS (2015) s. 260.

¹⁵⁰ VAN DIJK M.FL. (2018) s. 563.

¹⁵¹ DANELIUS (2015) s. 260.

¹⁵² DANELIUS (2015) s. 175 och 259–260.

¹⁵³ DANELIUS (2015) s. 299.

inför domstolen.¹⁵⁴ Utan kontradiktion i förfarandet förloras det grundläggande kännetecknet för både en domstolsförhandling och en demokratisk rättsstat, eftersom parterna inte får möjlighet att förhandla med varandra.¹⁵⁵ Genom kontradiktionsprincipen är också domstolen förhindrad att grunda avgörandet på annat material än det som parterna har haft möjlighet att framföra sin synpunkt om. Detta har också ansetts gälla sådant material som undanhållits med grunden att det föreligger sekretess.¹⁵⁶ Även för det fall att handlingar saknat betydelse för utgången i målet har Europadomstolen ansett att det utgör en kränkning mot art. 6.1 EKMR att inte delge en part samtligt material som tillförts målet.¹⁵⁷ Europadomstolen har dock framhållit att kontradiktionsprincipen inte är undantagslös, utan att inskränkningar kan göras om det finns motstående intressen av tillräcklig styrka. Som exempel på sådana motstående intressen nämns nationell säkerhet, behovet av att skydda vittnen eller hemlighålla polisens spaningsmetoder. Vid inskränkningar måste dock försvarets intresse tillgodoses på annat sätt.¹⁵⁸

För att en rättegång ska uppfylla sitt ändamål och parternas rättsgarantier inte ska undergrävas uppställs också krav på att förfarandet ska föras under ordnade former och att processen ska följa mer eller mindre strikta förfaranderegler. Detta innebär att de formella krav som uppställs i processen förväntas vara tillräckligt tydliga för parterna så att de, i vart fall med juridisk hjälp, kan fastställa vad de har att förhålla sig till. För att uppfylla kraven på rättssäkerhet i art. 6.1 EKMR ska processreglernas tillämplighet också vara förutsebara.¹⁵⁹ Europadomstolen har i ett flertal avgöranden ansett att art. 6.1 EKMR kränkts med hänvisning till processreglers otydlighet.¹⁶⁰

¹⁵⁴ DANELIUS (2015) s. 260 och VAN DIJK M.F.L. (2018) s. 567.

¹⁵⁵ LINDELL (2007) s. 181.

¹⁵⁶ DANELIUS (2015) s. 271.

¹⁵⁷ DANELIUS (2015) s. 273 och se exempelvis *Nideröst-Huber v Switzerland* (dom 18 februari 1997) p. 26–32.

¹⁵⁸ *Cevat Soysal v Turkey* (dom 23 september 2014) p. 65.

¹⁵⁹ DANELIUS (2015) s. 309–310.

¹⁶⁰ Se exempelvis *AEPI v Greece* (dom 11 april 2002) p. 26–28 och *Stone Court Shipping Company S.A. v Spain* (dom 28 oktober 2003) p. 40.

4.4 Minimirättigheterna

I art. 6.3 EKMR återfinns ett antal minimirättigheter som alltid ska tillförsäkras den som anklagas för brott. Dessa minimirättigheter bör ses som särskilda aspekter av den generella rätten till en rättvis rättegång som följer av art. 6.1 EKMR, och definieras särskilt för att betona dess betydelse i brottmålsprocessen. Minimirättigheterna anses nämligen vara karaktäristiska och särskilt viktiga exempel på villkor som måste uppfyllas för att brottmålsprocessen ska betraktas som rättssäker.¹⁶¹ Av art. 6.3 EKMR följer att den som blir anklagad för brott har rätt att underrättas om anklagelsen, åtnjuta tillräcklig tid för att förbereda sitt försvar, försvara sig personligen eller genom ombud, inkalla och förhöra vittnen samt vid behov biträdas av tolk.

4.4.1 Underrättelse om anklagelse

Enligt art. 6.3 a EKMR åtnjuter den som är anklagad för brott en rätt att utan dröjsmål underrättas om innebörden av samt grunden för den aktuella anklagelsen. Rätten är ett uttryck för kontradiktionsprincipen och grundar sig i att den misstänkte inte ska kunna dömas till en handling som inte omfattas av anklagelsen och som denne inte kunnat försvara sig mot.¹⁶² Underrättelsen ska vara detaljerad och framföras på det språk som den anklagade förstår. Det har ingen betydelse om underrättelsen sker muntligen eller skriftligen, under förutsättning att den är så uttömmande att den anklagade får möjlighet att förbereda sitt försvar på ett tillfredställande sätt.¹⁶³ Europadomstolen har särskilt framhållit att en underrättelse ska innehålla information om både de gärningar som den anklagade klandras för och hur dessa gärningar rättsligt kvalificeras.¹⁶⁴ Underrättelsen ska också omfatta eventuella ändringar av anklagelsen.¹⁶⁵

¹⁶¹ DANELIUS (2015) s. 261 och 339.

¹⁶² DANELIUS (2015) s. 340, LINDELL (2007) s. 190 och jmf. exempelvis *Pélissier and Sassi v France* (dom 25 mars 1999).

¹⁶³ DANELIUS (2015) s. 339.

¹⁶⁴ Se exempelvis *Pélissier and Sassi v France* (dom 25 mars 1999) p. 52.

¹⁶⁵ DANELIUS (2015) s. 340 och jmf. exempelvis *Pélissier and Sassi v France* (dom 25 mars 1999).

4.4.2 Tillräcklig tid att personligen eller genom rättegångsbiträde förbereda sitt försvar

Av art. 6.3 b EKMR framgår att den som är anklagad för brott ska åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Även denna rättighet är ett uttryck för kontradiktionsprincipen.¹⁶⁶ För att den misstänkte ska kunna förbereda sitt försvar på ett effektivt sätt krävs att den misstänkte får tillgång till de handlingar som ingår i målets domstolsakt samt får möjlighet att inställa sig personligen vid rättegången.¹⁶⁷ Inskränkningar av rätten till insyn i materialet kan dock vara motiverade med hänsyn till sekretess kring brottsutredningen eller andra personers rättigheter under såväl förundersökningen som vid början av domstolsförfarandet.¹⁶⁸ Med personlig inställelse förstås att den misstänkte, förutom fysisk närvaro, även ska få yttra sig och framlägga sina synpunkter.¹⁶⁹

För att säkerställa ett effektivt skydd av rätten till försvar krävs ofta också att den misstänkte bistås av en advokat eller annan person med juridisk sakkunighet. Enligt doktrin bör därför art. 6.3 b EKMR studeras tillsammans med art. 6.3 c EKMR, där det föreskrivs att den misstänkte ska ha rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som denne utsett.¹⁷⁰ Enligt Ekelöf är rätten till försvarare av större betydelse för att tillgodose den misstänktes trygghet än åklagarens objektivitetsplikt.¹⁷¹ I art. 6.3 c EKMR föreskrivs vidare att den misstänkte, om tillräcklig förmåga att bekosta ett rättegångsbiträde saknas, har rätt att kostnadsfritt erhålla rättegångsbiträde om det krävs utifrån rättvisans intresse. Enligt Europadomstolen har, med hänvisning till rättvisans intresse, en kränkning av art. 6.3 c EKMR exempelvis ansetts föreligga när den misstänkte vägrats biträde av en offentlig försvarare och rättsfrågan varit så komplex att det förelegat ett behov av rättshjälp.¹⁷² Även om rättsfrågan inte varit särskilt komplex, har okunskapen att på ett effektivt

¹⁶⁶ LINDELL (2007) s. 190.

¹⁶⁷ DANELIUS (2015) s. 350–351 och se exempelvis *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v Russia* (dom 17 januari 2012) p. 538.

¹⁶⁸ *A.T. v Luxembourg* (dom 9 april 2015) p. 79.

¹⁶⁹ *Ilişescu and Chiforec v Romania* (dom 1 december 2005) p. 33–34 och *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v Russia* (dom 17 januari 2012) p. 538.

¹⁷⁰ DANELIUS (2015) s. 343.

¹⁷¹ EKELÖF, EDELSTAM & PAULI (2011) s. 139–140.

¹⁷² Se exempelvis *Pakelli v Germany* (dom 25 april 1983) p. 37–38.

sätt kunna föra sin talan och risken för att åläggas stränga straff ansetts motivera att det utifrån rättvisans intresse krävs en rätt till offentligt biträde enligt art. 6.3 c EKMR.¹⁷³ Det kan således konstateras att näringsidkarens rätt till offentlig försvarare påverkas av näringsidkarens ekonomiska ställning och företrädarens juridiska kompetens att företräda näringsidkaren. Möjligtvis kan även näringsidkarens tillgång till någon annan anställd person med juridisk kompetens påverka näringsidkarens rätt till offentlig försvarare.

För att syftet med rätten att biträdas av en försvarare ska uppfyllas krävs också att den misstänkte får reellt och effektivt bistånd av försvararen.¹⁷⁴ Grunden till detta är att konventionsrättigheterna inte enbart är formella rättigheter utan att det också uppställs krav på att rättigheterna ska vara effektiva.¹⁷⁵ Försvararens uppgift är viktig och innebär att försvararen, tillsammans och i samförstånd med den misstänkte, ska planera hur den misstänktes talan ska framställas i rättegången. Detta förutsätter därför att det finns möjlighet till förtroliga kontakter mellan försvararen och klienten.¹⁷⁶

Rätten att biträdas av försvarare gäller inte enbart under själva rättegångsprocessen, utan omfattar också de polisförhör och den förundersökning som genomförs före åtalet. Detta går att utläsa av Europadomstolens praxis, där det betonas att rätten till biträde av försvarare tillkommer den misstänkte redan under det första polisförhöret. Enligt Europadomstolen får undantag från denna rätt enbart göras om det föreligger tvingande skäl. Vad som avses med tvingande skäl får bedömas utifrån de specifika omständigheterna i det enskilda fallet. Det anförs att kravet på tvingande skäl är strikt och att sådana skäl enbart kan anses föreligga om det är fråga om exceptionella omständigheter av tillfällig karaktär. Dessutom måste det ha funnits grund för inskränkningen i nationell lag. Som exempel nämns att det i ett enskilt fall funnits ett brådskande behov av att inskränka rätten till juridiskt biträde i syfte att avvärja allvarliga negativa konsekvenser för liv, frihet eller fysisk integritet. En inskränkning med hänvisning till tvingande skäl får dock inte göras om

¹⁷³ Se exempelvis *Boner v The United Kingdom* (28 oktober 1994) p. 41–44.

¹⁷⁴ Se exempelvis *Artico v Italy* (dom 13 maj 1980) p. 33.

¹⁷⁵ DANELIUS (2015) s. 346.

¹⁷⁶ DANELIUS (2015) s. 350.

den misstänktes rätt att försvara sig skadas. Enligt Europadomstolen anses den misstänktes rätt att försvara sig normalt sett skadas om det i en kommande rättegång, som stöd för en fällande dom, åberopas erkännanden eller medgivanden som den misstänkte gjort utan bistånd av en försvarare.¹⁷⁷

4.4.3 Inkalla och förhöra vittnen samt biträdas av tolk

I art. 6.3 d EKMR föreskrivs att den som är anklagad för brott har rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot denne samt att under samma förhållanden också själv inkalla och förhöra vittnen. Denna artikel är ett uttryck för såväl det kontradiktoriska förfarandet som likställhetsprincipen. Den misstänktes möjligheter att inkalla och förhöra vittnen är dock inte oinskränkt, utan kan begränsas av nationell rätt. En inskränkning i nationell rätt förutsätter dock att det är föreskrivet samma villkor att inkalla och förhöra vittnen i processen för båda parter. Vilken bevisning som får åberopas är främst en fråga för de nationella domstolarna och Europadomstolens möjlighet att ingripa är i detta avseende begränsad till fall då förfarandereglerna på ett otillbörligt sätt begränsar den misstänktes möjligheter att försvara sig.¹⁷⁸

Den sista minimirättigheten som tillkommer den misstänkte vid anklagelse för brott är rätten till biträde av tolk, vilken regleras i art. 6.3 e EKMR. I korthet innebär minimirättigheten att en tolk ska förordnas kostnadsfritt om den misstänkte inte förstår eller talar det språk som används vid domstolen. Rätten till tolk anses också omfatta de polisförhör och den förundersökning som föregår åtalet.¹⁷⁹ Näringsidkarens rätt till biträde av tolk är därför troligen inskränkt om näringsidkaren innehar egen språkkompetens genom antingen en företrädare eller en anställd som kan tala det aktuella språket.

¹⁷⁷ DANELIUS (2015) s. 348–349 och se exempelvis *Ibrahim and others v The United Kingdom* (dom 16 december 2014) p. 258–259 och 286.

¹⁷⁸ DANELIUS (2015) s. 261 och 352–353 och jmf. *Pisano v Italy* (dom 24 oktober 2002).

¹⁷⁹ DANELIUS (2015) s. 353.

5 Företagsbot i praktiken

5.1 Praktikers syn

I praktiken finns upplevelser om att det kan förekomma vissa skillnader gällande näringsidkarens processuella rättigheter vid åläggande av företagsbot, beroende på om näringsidkaren är en fysisk eller en juridisk person.¹⁸⁰ Såväl Ståhl som Bjerefeldt upplever att det egentligen inte finns några problem gällande de processuella rättigheterna i allmänhet om företagsboten riktas mot en enskild näringsidkare. I dessa fall är nämligen näringsidkaren samma person som den fysiska personen som oftast också misstänks för det aktuella brottet. Frågan om företagsbot blir då automatiskt en fråga i brottmålsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter tillgodoses därmed i och med detta.¹⁸¹

Enligt Bjerefeldts erfarenhet tillgodoses även de processuella rättigheterna på liknande sätt när det är fråga om ett fåmansbolag med ett mindre antal ägare. I dessa fall är oftast näringsidkarens företrädare också misstänkt för det aktuella brottet. Näringsidkarens processuella rättigheter, såsom underrättelse samt möjlighet att ta del av förundersökningsmaterialet, tillgodoses då indirekt genom företrädarens insyn i målet.¹⁸²

Ståhl upplever däremot att näringsidkarens rätt till insyn i förundersökningen är liten när näringsidkaren är en juridisk person och dess företrädare är någon annan än den som misstänkts för det aktuella brottet. Ståhls erfarenhet i dessa fall är att näringsidkarens företrädare sällan hörs, eftersom frågan om företagsbot är sekundär i förhållande till ansvars- och skuldfrågan för den misstänkte fysiska personen. Enligt Ståhl hänvisar åklagare och polis till förundersökningssekretess fram till slutdelgivningen i dessa fall och att den enda gången näringsidkarens företrädare och dess försvarare får insyn i materialet,

¹⁸⁰ Allmänt intryck från intervjuerna som räknas upp under ”övriga källor” i källförteckningen.

¹⁸¹ Intervju med Ståhl 2018-11-09 och intervju med Bjerefeldt 2018-11-13, se under ”övriga källor” i källförteckningen.

¹⁸² Intervju med Bjerefeldt 2018-11-13.

under pågående förundersökning, är när åklagaren begär kvarstad¹⁸³. I samband med kvarstadsförhandlingen uppger nämligen åklagaren det yrkade företagsbotsbeloppet samt vilket brott som ligger till grund för den yrkade företagsboten. Ståhl upplever också att det, med anledning av att näringsidkare i form av juridiska personer underrättas och får del av materialet så sent i processen, kan vara svårt att förbereda ett bra försvar i dessa fall. Enligt Ståhl är rätten till försvar oerhört viktig även vid ekonomiska sanktioner, såsom företagsbot som kan åläggas näringsidkare. Inte minst mot bakgrund av att företagsboten kan uppgå till höga belopp som många gånger inte bara drabbar näringsidkaren i sig, utan också näringsidkarens ägare, anställda, kunder och leverantörer.¹⁸⁴

I brist på egen erfarenhet, flaggar även Bjerefeldt för att det skulle kunna finnas problem i de fall då näringsidkaren är en juridisk person och någon annan än dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet. I dessa fall tänker sig Bjerefeldt att det skulle kunna finnas delar av förundersökningsmaterialet som i enlighet med 35 kap. 1 § OSL enbart tillkommer den misstänkte fysiska personen på grund av att dennes intressen väger tyngre mot näringsidkarens insyn under pågående förundersökning. Huruvida näringsidkaren har insyn i sidomaterialet till det offentliga förundersökningsprotokollet i dessa fall, har Bjerefeldt däremot inte reflekterat över. Bjerefeldt noterar dock att det möjligen kan vara till näringsidkarens nackdel.¹⁸⁵

Såväl Ståhl som Nilsson upplever också att det finns praktiska svårigheter beträffande näringsidkarens försvar om näringsidkaren är en juridisk person och dess företrädare, på grund av misstanke för det aktuella brottet, sitter häktad med restriktioner och det har förordnats olika försvarare åt den misstänkte företrädaren respektive näringsidkaren.¹⁸⁶ Enligt Ståhl finns det som försvarare för den juridiska personen inte några möjligheter att förbereda något försvar i dessa fall, eftersom näringsidkarens försvarare inte har möjlighet att

¹⁸³ Särskilda bestämmelser om kvarstad i företagsbotsmål återfinns i 26 kap. RB.

¹⁸⁴ Intervju med Ståhl 2018-11-09.

¹⁸⁵ Intervju med Bjerefeldt 2018-11-13.

¹⁸⁶ Intervju med Ståhl 2018-11-09 och intervju med Nilsson 2018-11-14, se under ”övriga källor” i källförteckningen.

ställa några frågor till den misstänkte företrädaren på grund av att denne sitter häktad med restriktioner. Det finns heller ingen möjlighet att efterfråga information av företrädarens försvarsadvokat eftersom denne är ålagd tystnadsplikt gentemot sin klient. Ståhl förklarar att han som försvarsadvokat för en näringsidkare i form av en juridisk person fick erfara detta i det nyligen avkunnade Assistansbedrägeri-målet.¹⁸⁷ Ståhl uppger att han först vid slutdelgivningen fick ta del av förundersökningsmaterialet och att åklagaren två veckor senare väckte åtal. Mot bakgrund av att företrädaren satt häktad sattes huvudförhandlingen ut inom två veckor från det att åtalet väckts.¹⁸⁸ Vidare uppger Ståhl att han, med anledning av att företrädaren satt fortsatt häktad även under rättegången, inte heller hade möjlighet att ställa kontrollfrågor till företrädaren efter slutdelgivningen för att förbereda ett bra försvar. Ståhl anser därför att det finns en allvarlig brist i regleringen av näringsidkarens möjlighet till insyn och försvar i dessa fall.¹⁸⁹

Enligt både Ståhl, Bjerefeldt och Nilsson görs det däremot inga skillnader när det gäller rätten att tillförordnas en offentlig försvarare, utan näringsidkare i form av juridiska personer tillförordnas en offentlig försvarare på samma sätt som om en fysisk person vore misstänkt för brott.¹⁹⁰ Enligt Nilsson behandlas inte heller näringsidkare som riskerar företagsbot annorlunda i domstolshandläggningen eftersom domstolen stämmer näringsidkaren som om det vore en fysisk person som är tilltalad för brott. Vidare framför Nilsson att det också förekommer fall då domstolen bevisstämmer näringsidkaren i företagsbetsmål, vilket innebär att näringsidkaren föreläggs att yttra dess inställning och åberopa bevisning innan kallelsen till huvudförhandlingen sker. Nilsson noterar dock att näringsidkarens försvar möjligen försvåras med anledning av att åklagaren inte behöver identifiera gärningspersonen i företagsbetsmål, utan enbart visa på att brott har begåtts.¹⁹¹ Vidare anser Ståhl att det är en

¹⁸⁷ Intervju med Ståhl 2018-11-09 och jmf. Malmö tingsrätt, mål B 524-18, deldom 2018-08-01.

¹⁸⁸ Intervju med Ståhl 2018-11-09 och jmf. 45 kap. 14 § 2 st. RB.

¹⁸⁹ Intervju med Ståhl 2018-11-09.

¹⁹⁰ Intervju med Ståhl 2018-11-09, intervju med Bjerefeldt 2018-11-13 och intervju med Nilsson 2018-11-14.

¹⁹¹ Intervju med Nilsson 2018-11-14.

nackdel för näringsidkaren att det krävs prövningstillstånd för att överklaga en ålagd företagsbot.¹⁹²

5.2 Sammanfattning och reflektioner

Sammanfattningsvis kan konstateras att praktikerna verkar vara överens om att den främsta problematiken kring tillförsäkrandet av näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot förekommer i de fall då någon annan än näringsidkaren eller dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet. I de fall näringsidkaren eller dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet kan de processuella rättigheterna lättare tillförsäkras näringsidkaren eftersom företagsboten blir en naturlig del av brottmålsprocessen. Kritiken av företagsbotsprocessen och tillförsäkrandet av näringsidkarens processuella rättigheter rör främst näringsidkarens möjlighet att överhuvudtaget få ta del av processmaterialet och att få ta del av materialet i rätt tid. Praktikerna verkar dock eniga om att det inte föreligger några svårigheter att faktiskt tillförsäkras en offentlig försvarare i företagsbetsmål. Däremot tycks det i vissa specifika fall förekomma svårigheter när det gäller möjligheten till kontakt mellan försvararen och näringsidkaren om näringsidkarens företrädare sitter häktad med restriktioner. Vidare kan konstateras att kritiken främst rör förhållandet i förundersökningen och att den mest framträdande kritiken tycks framställas från försvarsadvokatens sida.

¹⁹² Intervju med Ståhl 2018-11-09.

6 Näringsidkarens processuella rättigheter och rättssäkerheten i företagsbotsprocessen

6.1 Inledning

Företagsboten är den sanktion som, förutom det individuella straffansvaret för enskilda näringsidkare samt vinstförverkande, kan åläggas näringsidkare för brott som har begåtts i dess näringsverksamhet. Beträffande företagsbotsprocessen ska dock anmärkas att regleringen följer olika huvudföreskrifter, beroende på om talan om företagsbot riktas mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet eller inte. Det framgår tydligt i avsnitt 3.1 ovan.

Om en talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som är tilltalad för det aktuella brottet ska, enligt förarbetena, de allmänna straffprocessuella reglerna i RB tillämpas så långt det är möjligt. Mot bakgrund av att företagsboten riktas mot näringsidkaren i sig och att juridiska personer inte kan åtalas för brott, kan således konstateras att detta fall enbart aktualiseras om det är fråga om en enskild näringsidkare. Det ska dock betonas att detta inte gäller enskilda näringsidkare i de fall då exempelvis en anställd till den enskilda näringsidkaren är misstänkt för det aktuella brottet. Om talan om företagsbot däremot riktas mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet gäller istället reglerna i FFL. Anmärkningsvärt är dock att även om företagsbotsprocessen i grunden följer olika huvudföreskrifter sammanfaller regleringen ändå, helt eller delvis, i slutändan. Detta mot bakgrund av att 2 § FFL i sin tur hänvisar till bestämmelserna i RB om åtal för brott för vilket inte kan följa svårare straff än böter.

Några särskilda bestämmelser som reglerar företagsbotsprocessen har, med undantag från bestämmelserna om nämndemän, kvarstad och strafföreläg-

gande, inte införts i RB. Regleringen av företagsbotsprocessen och näringsidkarens processuella rättigheter följer därför snarare av en analog tolkning av de straffrättsliga bestämmelserna i RB. Med hänvisning till slutsatsen i avsnitt 4.2.2 ovan om att företagsboten utgör en anklagelse för brott enligt art. 6 EKMR och det faktum att såväl fysiska som juridiska personer omfattas av EKMR:s rättighetsskydd, följer näringsidkarens processuella rättigheter även av art. 6 EKMR. Viktigt att poängtera är också att art. 6 EKMR är av central betydelse för den processuella rättssäkerheten och har en särskild ställning i svensk rätt. För att företagsbotsprocessen ska betraktas som rättssäker är det därför av synnerlig vikt att företagsbotsprocessen uppfyller de rättssäkerhetskrav som följer härav. Uppsatsens två frågeställningar, vilka denna avslutande analys avser att besvara, överlappar således varandra. I syfte att undvika upprepningar behandlas därför stora delar av diskussionen kring rättssäkerheten avseende företagsbotsprocessen parallellt med att näringsidkarens processuella rättigheter vid en talan om företagsbot kartläggs. Övriga aspekter av rättssäkerheten i företagsbotsprocessen kommer därefter att behandlas särskilt.

6.2 Processuella rättigheter och rättssäkerhet

Som framgår i avsnitt 3.2 ovan åtnjuter en person som skäligen misstänks för brott en rätt att, i enlighet med 23 kap. 18 § 1 st. RB, bli underrättad om misstanken i samband med att denne hörs. Utifrån en analogi av denna bestämmelse har näringsidkaren således redan vid förundersökningen en rätt att bli underrättad om företagsboten och grunderna därtill. Som stöd för denna tolkning föreskrivs också i Åklagarmyndighetens rättsPM att en näringsidkare ska delges en eventuell framtida talan om företagsbot genom dess företrädare. Dessutom anges att näringsidkarens rättigheter på så sätt tillgodoses på samma sätt som en fysisk person som delgetts personlig misstanke om brott. Detta talar således också för att underrättelsen om företagsboten är densamma, oberoende av om näringsidkaren är en fysisk eller juridisk person. En annan sak är däremot att näringsidkarens företrädare, av naturliga skäl, inte

kommer att delges misstanke om brott om det är uppenbart att åtal inte kommer att väckas. I samband med underrättelsen och även senare i processen har näringsidkaren vid behov också rätt att biträdas av tolk, vilket är ett krav för att företagsbotsprocessen ska betraktas som rättssäker enligt art. 6.3 e EKMR.

Det ska däremot påpekas att det, utifrån framställningen i avsnitt 3.2 ovan, inte kan anses helt entydigt huruvida företagsboten ska utredas inom ramen för förundersökningen. Som går att utläsa av lagtexten i 23 kap. 22 § 1 st. RB behövs ingen förundersökning om det är fråga om ett brott som inte kan antas föranleda någon annan påföljd än böter och det ändå finns tillräckliga skäl för åtal. Utifrån en analogi av lagtexten kan således konstateras att företagsboten som huvudregel inte behöver utredas genom en förundersökning om talan om företagsbot riktar sig mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet. Detta förhållande framgår också av doktrin. Det ska dock påpekas att en sådan analog tolkning har kritiserats av JO. Dessutom föreskrivs i Åklagarmyndighetens rättsPM att frågor om företagsbot ska utredas inom ramen för förundersökningen på grund av att företagsboten har införts i BrB:s sanktionssystem för brott.¹⁹³ Mot bakgrund av att förundersökningen även syftar till att ge den misstänkte insyn i utredningsarbetet får det ur rättssäkerhetssynpunkt också anses lämpligt att företagsboten utreds inom ramen för förundersökningen. På så sätt underlättas nämligen näringsidkarens förberedelse av försvar och såväl kontradiktions- som likställdhetsprincipen främjas.

Även om företagsboten inte skulle utredas inom ramen för förundersökningen får det utifrån art. 6.3 a EKMR anses följa att näringsidkaren i vart fall utan dröjsmål har rätt att bli underrättad om den eventuella talan om företagsboten. I sammanhanget kan också utifrån Europadomstolens praxis tilläggas att art. 6.3 a EKMR uppställer krav på att underrättelsen ska vara detaljerad. Det kan möjligen diskuteras om inte näringsidkaren i samband med detta också borde underrättas om storleken på företagsboten och grunderna till hur storleken har beräknats. Det ska dock framhållas att underrättelsen i art. 6.3 a EKMR ämnar säkerställa att den misstänkte inte ska kunna dömas för en handling som denne inte kunnat försvara sig mot, vilket talar för att en underrättelse om en

¹⁹³ Se avsnitt 3.2 ovan.

eventuell talan om företagsbot är tillräcklig vid förfarandets början. Dessutom skulle det möjligen innebära svårigheter i praktiken eftersom företagsbotsbeloppet förmodligen inte är fastställt så tidigt i förfarandet.

Det får däremot utifrån en analogi av bestämmelserna i RB anses stå klart att näringsidkare åtnjuter en rätt att anlita en försvarare eller, om villkoren i 21 kap. 3 a § 2 st. 3 p. RB är uppfyllda, tillförordnas en offentlig försvarare. Rätten till offentlig försvarare har nämligen betonats särskilt i förarbetena och har i samband med detta även framhållits gälla för juridiska personer. För de fall det exempelvis skulle uppstå intressekonflikter mellan den misstänkte företrädaren och övriga företrädare för den juridiska personen, får det således anföras att det för den juridiska personen kan förordnas en egen offentlig försvarare. Att en näringsidkare åtnjuter en rätt till försvarare föreskrivs också särskilt i art. 6.3 c EKMR. Som anføres i avsnitt 4.4.2 ovan är möjligen rätten att tillförordnas en offentlig försvarare inte lika långtgående om näringsidkarens ekonomi är stabil eller om tillgång till juridisk kompetens finns hos näringsidkaren. Några svårigheter för näringsidkaren att tillförordnas en offentlig försvarare tycks däremot inte föreligga i praktiken.¹⁹⁴

Det ska dock poängteras att rätten till försvarare i enlighet med art. 6.3 c EKMR inte enbart är formell utan också inbegriper en rätt till reellt och effektivt bistånd av försvararen. Som framgår ovan förutsätter detta att det finns möjlighet till förtroliga kontakter mellan försvararen och klienten. Huruvida denna rätt alltid tillförsäkras näringsidkare i form av juridiska personer, som har förordnats en annan försvarare än dess företrädare som i sin tur på grund av misstanke för det aktuella brottet sitter häktad med restriktioner, kan möjligen diskuteras utifrån Ståhls erfarenheter i Assistansbedrägeri-målet. Även Nilsson påpekar att rätten till bistånd av försvarare möter praktiska svårigheter i dessa fall.¹⁹⁵ Som framhålls av Ståhl finns det som försvarare inga möjligheter att förbereda näringsidkarens försvar i dessa fall, eftersom företrädaren är okontaktbar på grund av restriktionerna. Dessutom är företrädarens försvarsadvokat ålagd tystnadsplikt gentemot sin klient. Även om den

¹⁹⁴ Se avsnitt 5 ovan.

¹⁹⁵ Se avsnitt 5.1 ovan.

juridiska personen formellt sett har förordnats en offentlig försvarare kan effekten av denna rättighet konstateras vara verkningslös i dessa fall. Detta förhållande måste därför kritiserats ur rättssäkerhetssynpunkt och särskilt med hänvisning till Ekelöfs ståndpunkt om att rätten till bistånd av försvarare utgör en viktig garanti för den misstänktes trygghet och försvar.¹⁹⁶ Utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv bör därför lämpligen även näringsidkarens försvarare ges möjlighet till kontakt med näringsidkarens företrädare i dessa fall.

Det ska dock understrykas att rätten till biträde av försvarare enligt art. 6.3 c EKMR får inskränkas om det föreligger tvingande skäl. Enligt Europadomstolen är dock kravet på tvingande skäl strikt och måste bedömas i det enskilda fallet. Det är enbart vid exceptionella omständigheter av tillfällig karaktär som kravet på tvingande skäl ansetts föreligga och dessutom måste det ha funnits grund för inskränkningen i nationell lag. Huruvida tvingande skäl verkligen kan anses föreligga på grund av att den juridiska personens företrädare sitter häktad kan därför ifrågasättas, även om häktningen i sig kan konstateras ha grund i svensk rätt. Oavsett får det, med hänvisning till att juridiska personers rätt till biträde av offentlig försvarare betonas särskilt i förarbetena, anses tveksamt huruvida denna inskränkning verkligen varit avsedd av lagstiftaren.

Som framgår i avsnitt 3.2 ovan, åtnjuter näringsidkaren enligt Åklagarmyndighetens rättsPM också en rätt att fortlöpande under förundersökningen ta del av allt material. Denna rätt får också anses tillkomma näringsidkaren utifrån en analogi av 23 kap. 18 § 1–2 st. RB. Som Bjerefeldt och Ståhl noterar tillkommer denna rättighet näringsidkaren direkt i de fall då näringsidkaren i sig är misstänkt för det aktuella brottet eller indirekt om dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet.¹⁹⁷ Liksom för fysiska personer som är misstänkta för brott, begränsas dock näringsidkarens rätt till insyn av sådant material där det med hänsyn till allmänt och enskilt intresse, enligt 10 kap. 3 § OSL, är av synnerlig vikt att materialet inte röjs. Med hänvisning till Ståhls erfarenheter, kan dock anmärkas att inskränkningen av rätten till insyn tycks

¹⁹⁶ Se avsnitt 4.4.2 ovan.

¹⁹⁷ Se avsnitt 5.1 ovan.

vara större för näringsidkare när någon annan än dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet.¹⁹⁸ Att den juridiska personens företrädare som inte är misstänkt för det aktuella brottet skulle kunna vara förhindrad att ta del av material med hänvisning till den misstänktes intressen, noteras också av Bjerefeldt.¹⁹⁹ Följden av denna inskränkning kan kritiseras med hänsyn till näringsidkarens rättssäkerhet eftersom rätten till insyn i allt material är central för kontradiktionsprincipen och rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6.1 EKMR. Dessutom har rätten till insyn i allt material betonats som särskilt viktig i straffprocessen genom art. 6.3 b EKMR. Det måste dock förstås att inskränkningen bygger på en intresseavvägning och att en sådan inskränkning också kan vara motiverad utifrån art. 6.3 b EKMR. Någon ytterligare rätt till insyn i materialet för näringsidkaren i dessa fall kan således inte heller motiveras utifrån EKMR. Däremot kan det inte förnekas att denna inskränkning troligen kommer att försvåra näringsidkarens förberedelse till ett fullgott försvar.

Oavsett näringsidkarens insyn under förundersökningen åtnjuter näringsidkaren, utifrån en analogi av 23 kap. 18 a § 1 st. RB, rätt att ta del av förundersökningsprotokollet vid slutdelgivningen. Att så är fallet kan inte heller ifrågasättas utifrån praktikers erfarenheter.²⁰⁰ Rätten till insyn vid slutdelgivningen borde även gälla sidomaterialet för det fall att näringsidkaren i sig eller dess företrädare inte är misstänkt för det aktuella brottet. Detta med hänvisning till att näringsidkaren och dess företrädare enligt Åklagarmyndighetens rättsPM har samma rätt till insyn i förundersökningen som den misstänkte. Frågan har dock inte berörts särskilt, varför rättsläget möjligen kan anses oklart i denna del. Möjligtvis kan, som Bjerefeldt noterar, insynen i sidomaterialet för näringsidkaren och dess företrädare i dessa fall vara inskränkt med hänvisning till den misstänktes intresse.²⁰¹

Vidare kan, mot bakgrund av att näringsidkaren enligt art. 6.3 b EKMR ska åtnjuta tillräcklig tid att förbereda sitt försvar, diskuteras om det är tillräckligt

¹⁹⁸ Se avsnitt 5.1 ovan.

¹⁹⁹ Se avsnitt 5.1 ovan.

²⁰⁰ Se avsnitt 5 ovan.

²⁰¹ Se avsnitt 5.1 ovan.

att näringsidkaren först vid slutdelgivningen får insyn i allt material. Avgörande är såklart materialets omfattning och när huvudförhandlingen ska sättas ut. Som Ståhl påpekar, försvåras möjligheten att förbereda något bra försvar om insynen i materialet först möjliggörs vid slutdelgivningen.²⁰² Möjligheten att försvara sig får dock anföras vara särskilt problematisk i de fall då näringsidkaren har förordnats en annan försvarare än dess företrädare som på grund av misstanke för det aktuella brottet sitter häktad med restriktioner. Som framgår i avsnitt 5.1 ovan, ska nämligen huvudförhandlingen för det fall att en person sitter häktad sättas ut inom två veckor från det att åtal har väckts. Om materialet är omfattande kan möjligen även detta förhållande kritiseras av rättssäkerhetsskäl.

Beträffande det fall då åklagaren har beslutat att föra en talan om företagsbot har näringsidkaren, i samband med att domstolen utfärdat stämning på näringsidkaren, rätt att delges stämningsansökan och dess bilagor. I samband med stämningen har näringsidkaren också rätt att yttra sin inställning till själva talan. Detta får anses följa av en analogi av 45 kap. 9 § RB. Att delgivningen ska ske utifrån bestämmelserna i RB även i fall då talan riktar sig mot en näringsidkare som inte är misstänkt för det aktuella brottet har också betonats särskilt i förarbetena. Genom delgivningen underrättas således näringsidkaren om åklagarens yrkade företagsbotsbelopp samt grunden för själva yrkandet av företagsboten.

Det får däremot anses oklart huruvida näringsidkaren även har rätt att delges grunden för hur företagsbotsbeloppet har beräknats. Möjligen skulle även denna rätt kunna följa av en analog tolkning av bestämmelsen i RB om stämningsansökans utformning, men frågan har dock inte behandlats i förarbetena. Ledning kan möjligen sökas genom Ekobrottsmyndighetens vägledning och Åklagarmyndighetens rättsPM, men det kan dock konstateras att det inte råder någon enhetlighet i dessa publikationer. Anmärkningsvärt är också att den senaste lagstiftningsutredningen om företagsboten framhåller att åklagaren inte har någon skyldighet att ange grunderna för beräkningen av företagsboten.

²⁰² Se avsnitt 5.1 ovan.

Det kan emellertid ifrågasättas om inte näringsidkaren borde ha rätt att delges grunden för beräkningen av företagsbotsbeloppet med hänsyn till kontradiktionsprincipen i art. 6.1 EKMR och i synnerhet rätten till underrättelse i art. 6.3 a EKMR. Som tidigare nämnts uppställs höga krav på att underrättelsen ska vara detaljerad för att försvaret ska kunna förberedas. Om grunderna för beräkningen av företagsbotsbeloppet anges i stämningsansökan skulle näringsidkaren få en tydligare uppfattning om åklagarens yrkade belopp och således tidigt kunna lägga fram omständigheter som talar för en annan bedömning än åklagarens. På så sätt skulle också förutsebarheten i processen öka och näringsidkaren skulle samtidigt ges bättre möjligheter att förbereda sitt försvar. Detta får också anses lämpligt ur rättssäkerhetssynpunkt med hänvisning till den ovisshet som verkar råda kring beräkningen av företagsbotsbeloppet. Likt Nilsson menar är möjligen näringsidkarens försvar redan mer inskränkt i företagsbotsmål eftersom åklagaren inte behöver identifiera någon gärningsperson.²⁰³ Om näringsidkaren skulle delges grunden för beräkningen av företagsbotsbeloppet skulle därmed också likställdheten mellan parterna öka. Vidare får anföras att även om det står klart att företagsbot ska åläggas näringsidkaren, kan näringsidkaren ha ett intresse av att framföra sin sak beträffande företagsbotens storlek och beräkningen därtill.

Utifrån en analogi av 45 kap. 10 § RB tillerkänns också näringsidkaren en rätt att åberopa bevisning för sin sak. Denna rättighet skulle näringsidkaren också åtnjuta i enlighet med kontradiktionsprincipen i art. 6.1 EKMR och i synnerhet art. 6.3 d EKMR. Denna rättighet kan därför också konstateras vara en förutsättning för att förfarandet ska betraktas som rättssäkert. Att denna rättighet tillkommer näringsidkaren vid en talan om företagsbot stöds också av Nilssons uppfattning.²⁰⁴ Näringsidkaren får också utifrån en analogi av 45 kap. 15 § 2 st. RB anses ha en rätt att kallas och personligen inställa sig vid huvudförhandlingen, vilket är ett uttryck för kontradiktionsprincipen. Denna rätt är därför också en viktig faktor för näringsidkarens rättssäkerhet enligt art. 6.1 EKMR och i synnerhet art. 6.3 b EKMR. Som framgår i avsnitt 3.4

²⁰³ Se avsnitt 5.1 ovan.

²⁰⁴ Se avsnitt 5.1 ovan.

ovan, föreskrivs även i Åklagarmyndighetens rättsPM att näringsidkarens företrädare har rätt att inställa sig personligen. Detta stöds också av Nilssons uppfattning om att näringsidkare stäms in precis som en fysisk person som tilltalas för brott.²⁰⁵ Det ska dock påpekas att det utifrån en analogi av 45 kap. 10 a § 1 st. 3 p. RB som huvudregel inte krävs någon huvudförhandling för det fall en talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet. Här görs således en skillnad mellan fallen då talan om företagsbot förs mot en näringsidkare som är tilltalad för det aktuella brottet och en näringsidkare som inte är det. Näringsidkarens rättssäkerhet kan dock inte ifrågasättas i detta fall, eftersom huvudförhandling ändå kan bli aktuellt om näringsidkaren begär det.

En annan grundläggande rättighet som tillkommer näringsidkaren genom art. 6.1 EKMR är näringsidkarens rätt att höras inför domstol. Rätten att höras inför domstol får emellertid också anses tillkomma näringsidkaren utifrån en analogi av 46 kap. 6 § RB. Som framgår i avsnitt 3.3 ovan, föreskrivs i Åklagarmyndighetens rättsPM att åklagaren bör kalla näringsidkarens företrädare till förhör oavsett om dess inställning och grund till företagsboten inte tidigare framstått som omstridd. Detta talar således också för att denna rätt borde beaktas särskilt av åklagaren i samband med stämningsansökan i de fall då näringsidkaren i sig eller dess företrädare inte är misstänkt för det aktuella brottet.

Utifrån en analogi av 49 kap. 1 § RB åtnjuter näringsidkaren också rätt att överklaga en ålagd företagsbot, vilket talar för rättssäkerheten i företagsbotsprocessen. Viktigt att påpeka är dock, som framhålls i förarbetena, att överklaganderätten alltid förutsätter prövningstillstånd för det fall att företagsboten ålagts en näringsidkare som inte är tilltalad för det aktuella brottet. För det fall företagsboten istället ådöms en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet krävs enbart prövningstillstånd i de fall som anges i 49

²⁰⁵ Se avsnitt 5.1 ovan.

kap. 12–13 §§ RB. Det faktum att överklagandet förutsätter prövningstillstånd är, likt Ståhl anser, till nackdel för näringsidkaren.²⁰⁶ Däremot kan inte rättssäkerheten ifrågasättas eftersom möjlighet till överklagan ändå finns.

6.3 Övriga rättssäkerhetsaspekter

Utöver de processuella rättigheterna, påverkas rättssäkerheten också av det faktum att det inte införts någon särskild reglering av företagsbotsprocessen i RB. Som tidigare nämnts bygger regleringen snarare på analogier av de straffprocessuella bestämmelserna i RB. Möjligen föranleder inte detta några problem i stort. Särskilt inte för de fall då näringsidkaren också är misstänkt för det aktuella brottet eftersom företagsboten i dessa fall, likt Bjerefeldt och Ståhl menar, blir en naturlig del av brottmålsprocessen.²⁰⁷ Det ska dock anmärkas att det, trots analogier från straffbestämmelserna i RB, finns förhållanden där reglering saknas eller i vart fall får anses oklar. Detta gäller framförallt hur frågor om företagsboten ska behandlas i förundersökningen och stämningsansökan. Till skillnad från domstolshandläggningen berörs inte företagsbotens förhållande till förundersökningen och stämningsansökan särskilt i förarbetena. Vägledning kan förvisso hämtas i Ekobrottsmyndighetens vägledning och Åklagarmyndighetens rättsPM i många fall, men samtidigt måste framhållas att dessa inte är rättsligt bindande.

Det faktum att regleringen bygger på analogier och vägledning kan hämtas i förarbeten och Åklagarmyndighetens respektive Ekobrottsmyndighetens publikationer innebär också att regleringen blir spretig och svår att överblicka. Detta innebär i sin tur att förutsebarheten för näringsidkaren i företagsbotsprocessen minskar. Tydliga och förutsebara processuella regler är enligt art. 6.1 EKMR en förutsättning för att företagsbotsprocessen ska kunna betraktas som rättssäker. Det kan å ena sidan tänkas att otydligheterna kring hur företagsboten ska behandlas i förundersökningen och stämningsansökan, skapar störst förvirring hos åklagaren. Det får å andra sidan påpekas att åkla-

²⁰⁶ Se avsnitt 5.1 ovan.

²⁰⁷ Se avsnitt 5.1 ovan.

garens förhållningssätt till dessa oklarheter också kan komma att påverka näringsidkarens möjlighet till försvar i slutändan. Ur rättssäkerhetssynpunkt bör därmed regleringen av företagsbotsprocessen framgå tydligare och lämpligen genom särskild reglering i lag.

Det faktum att företagsboten, i enlighet med 36 kap. 7 § 1 st. BrB, enbart kan åläggas näringsidkare efter yrkande av åklagaren, får däremot bedömas som positivt för näringsidkarens rättssäkerhet. Som framhålls i förarbetena minskar således risken för att näringsidkaren inte får tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Möjligen garanterar det också, åtminstone för de fall då företagsboten varit en del av förundersökningen, att domstolens avgörande inte fattas på bristfälligt underlag. Dessutom säkerställer det att näringsidkaren inte åläggs företagsbot utan möjligheten att få yttra sig därom. Det kan dock ifrågasättas om det ur rättssäkerhetssynpunkt är lämpligt att åklagaren utifrån en analogi av 45 kap. 5 § RB först muntligen inför rätten kan framställa ett yrkande om företagsbot mot en näringsidkare som också är tilltalad för det aktuella brottet. Även om näringsidkaren även i dessa fall har möjlighet att yttra sig över företagsboten, kommer det nämligen innebära att näringsidkarens möjlighet att förbereda ett bra försvar försvåras.

Det förhållande att företagsbotsmålet kan handläggas tillsammans med ansvars- och påföljdsfrågan även för det fall att näringsidkaren inte är tilltalad för det aktuella brottet, kan inte heller ifrågasättas från rättssäkerhetssynpunkt. Förutom att det kan vara processekonomiskt fördelaktigt, får näringsidkaren förmodligen också en bättre helhetssyn över målet. Det faktum att företagsboten kan utredas vid sidan av ansvarsfrågan om företagsbotsfrågan är komplex får också anses främja näringsidkarens rättssäkerhet, eftersom utredningen då kan fokusera på just företagsboten.

6.4 Slutsats och avslutande reflektioner

Sammanfattningsvis kan konstateras att svaret på vilka processuella rättigheter näringsidkaren tillförsäkras vid en talan om företagsbot inte kan besvaras enhetligt. Dock är regleringen av företagsbotsprocessen och därmed också

de processuella rättigheterna i princip densamma för samtliga näringsidkare, oberoende av om näringsidkaren är tilltalad för det aktuella brottet eller inte. Dessutom får anföras att företagsboten utgör en brottsanklagelse enligt EKMR. Samtliga näringsidkare åtnjuter därför utifrån analogier av de straffprocessuella bestämmelserna i RB och genom tillämpning av art. 6.1 och 6.3 EKMR rätt att utan dröjsmål underrättas om en eventuell framtida talan om företagsbot, rätt att förbereda sitt försvar genom att dels få insyn i allt material under såväl förundersökningen som domstolshandläggningen, och dels biträddas av en privat eller offentlig försvarare. Likaså rätt att delges talan om företagsbot, att åberopa bevisning och anföra sin sak inför domstol, att vid behov biträddas av tolk samt att överklaga företagsboten till nästa instans, får anses följa härav.

Även om samtliga näringsidkare åtnjuter dessa processuella rättigheter enligt gällande rätt, tyder dock praktikers erfarenheter på att så inte alltid är fallet i praktiken. Det ska påminnas om att redogörelsen för de praktiska erfarenheterna av företagsbotsprocessen i avsnitt 5.1 ovan inte är en kvantitativ undersökning och därmed inte heller kan betraktas som ett vetenskapligt facit. Där emot går det inte att förneka det faktum att det förekommer fall där näringsidkarens processuella rättigheter, främst beträffande rätten till försvar, ställs på sin spets. Problematiken tycks dock vara tydligast om näringsidkaren eller dess företrädare inte är misstänkt för det aktuella brottet. I dessa fall kan nämligen näringsidkarens processuella rättigheter behöva stå tillbaka för den misstänkta fysiska personens eller andra intressen. Erkännandet av de processuella rättigheterna verkar däremot sällan problematiska om näringsidkaren eller dess företrädare är misstänkt för det aktuella brottet, eftersom de processuella rättigheterna då tillförsäkras näringsidkaren direkt genom näringsidkaren själv eller indirekt genom företrädaren. Även här tycks dock rätten till försvar kunna vara inskränkt om det för näringsidkaren och dess företrädare har förordnats olika försvarare och företrädaren sitter häktad med restriktioner.

Även om näringsidkaren, vid en talan om företagsbot, generellt sett verkar tillförsäkras de processuella rättigheter som följer av RB och art. 6 EKMR, är

det anmärkningsvärt att detta inte gäller för alla fall. Samtidigt måste framhållas att inskränkningarna av de processuella rättigheterna i de flesta fall grundar sig i intressekonflikter, där andra intressen väger tyngre än näringsidkarens. Möjligtvis är därför inskränkningarna motiverade av andra rättssäkerhetsskäl. Oavsett måste den svenska regleringen av företagsbotsprocessen ifrågasättas för att inte vara tydlig och förutsebar. Även om regleringen bygger på analogier av de straffrättsliga bestämmelserna i RB och vägledning kan hämtas i förarbeten, Ekobrottsmyndighetens vägledning och Åklagarmyndighetens rättsPM, förekommer oklarheter som knappast kan betraktas som rättsäkert för näringsidkaren enligt art. 6.1 EKMR.

Avslutningsvis ska påminnas om att företagsboten har ett repressivt syfte och kan uppgå till höga belopp som möjligtvis även kommer höjas i framtiden. Även om företagsboten principiellt enbart träffar näringsidkaren i sig, måste det framhållas att den kan drabba många fler i längden. Med grund i detta vore det därför bisarrt att blunda för företagsbotsregleringens förekommande oklarheter. Sett till dess helhet kan däremot inte företagsbotsprocessen, enligt min mening, bedömas som rättsosäker. Detta trots att näringsidkarens rättsäkerhet i företagsbotsprocessen, i ett flertal avseenden, starkt kan ifrågasättas.

Bilaga A

Fråga 1

Hur upplever du att de processuella rättigheterna såsom rätt till underrättelse, offentlig försvarare, möjlighet att ta del av allt material, yttra sig över materialet och åberopa bevisning, tillgodoses av åklagare respektive domare i ett mål där en näringsidkare eventuellt ska åläggas företagsbot?

Fråga 2

Vilka problem ser du gällande näringsidkarens processuella rättigheter om talan om företagsbot förs i samband med brottmålsprocessen i de fall näringsidkaren inte är part i målet?

Fråga 3

Upplever du att det finns skillnader, och i så fall vilka, i hur näringsidkarens processuella rättigheter efterlevs beroende på om talan om företagsbot handläggs gemensamt med ansvars- och skuldfrågan eller om frågorna handläggs var för sig?

Fråga 4

Tror du att det finns skillnader, och i så fall vilka, i hur näringsidkarens processuella rättigheter efterlevs beroende på om talan om företagsbot förs mot ett stort respektive litet företag?

Fråga 5

Hur viktigt anser du att det är att en näringsidkare (fysisk eller juridisk person) som riskerar att åläggas företagsbot har samma rätt till insyn i förundersökningen som en fysisk person som är misstänkt för brott?

Fråga 6

Vilka problem ser du med att näringsidkarens processuella rättigheter vid ett eventuellt utdömande av företagsbot inte regleras särskilt i t.ex. RB, utan främst bygger på uttalanden i förarbeten samt riktlinjer som utarbetats av Ekobrotts- och Åklagarmyndigheten?

Fråga 7

På vilket sätt anser du att företagsbotsprocessen skulle kunna förbättras med hänsyn till näringsidkarens processuella rättigheter?

Fråga 8

Är det något du vill tillägga i allmänhet eller gällande någon av frågorna jag ställt?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1985/86:23 *Om ändring i brottsbalken m.m. (företagsbot)*
Prop. 1993/94:117 *Inkorporering av Europakonventionen och andra
fri- och rättighetsfrågor*
Prop. 1994/95:23 *Ett effektivare brottmålsförfarande*
Prop. 2005/06:59 *Företagsbot*

Utredningsbetänkanden

- Ds Ju 1978:5 *Företagsböter – En kartläggande undersökning
av korporativt ansvar*
Ds Ju 1984:5 *Handlingar ang. företagsbot*
Ds 2001:69 *Företagsbot*
SOU 1997:127 *Straffansvar för juridiska personer*
SOU 2016:82 *En översyn av lagstiftningen om företagsbot*

Ekobrottsmyndigheten och Åklagarmyndigheten

Ekobrottsmyndighetens vägledning, *Företagsbotens storlek i ekomål och
vissa handläggningsråd*, aktuella rättsfrågor ARF 2014:4, från augusti 2014

Åklagarmyndighetens författningssamling, *Åklagarmyndighetens föreskrif-
ter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål*, ÅFS
2005:9 senast konsoliderad version

Åklagarmyndighetens rättspromemoria, *Företagsbot*, RättsPM 2006:19,
från maj 2011

Övriga källor

Elektroniska källor

Åklagarmyndigheten: ”Rättspromemorior”, <<https://www.aklagare.se/om-oss/dokument/rattspromemorior/>>, besökt den 22 oktober 2018

Intervjuer

Bjerefeldt, Sara; Kammaråklagare på Ekobrottsmyndigheten, Malmö, intervju den 13 november 2018

Nilsson, Christina; Rådman på Malmö Tingsrätt, Malmö, intervju den 14 november 2018

Ståhl, Kristoffer; Advokat på Advokatfirman Ståhl, Malmö, intervju den 9 november 2018

Sveriges advokatsamfund

Sveriges advokatsamfunds yttrande över betänkandet *En översyn av lagstiftningen om företagsbot (SOU 2016:82)*, Remiss R-2017/0003, av den 30 mars 2017

Justitieombudsmannen

JO:s beslut den 12 december 1991, dnr 3278-1990, publicerats i JO 1992/93 s. 163 *Kritik mot en åklagare för sättet att utföra en talan om företagsbot*

Litteratur

ASP, PETTER | *EG:s sanktionsrätt: ett straffrättsligt perspektiv*, Iustus, Uppsala, 1998

ASP, PETTER; ULVÄNG, MAGNUS & JAREBORG, NILS | *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013

BERNITZ, ULF; CARLSSON, MIA; HEUMAN, LARS; LEIJONHUFVUD, MADELEINE; SJÖBERG MAGNUSSON, CECILIA; SEIPEL, PETER; WARNLING-NEREP, WIWEKA & VOGEL, HANS-HEINRICH | *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 14 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2017

DALEN, MONICA | *Intervju som metod*, 2. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2015

DANELIUS, HANS | *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5. uppl., Stockholm, 2015

EHRENKRONA, CARL HENRIK | ”Rättssäkerhetsbegreppet och Europakonventionen”, SvJT 2007 s. 38–49

EKELÖF, PER OLOF; EDELSTAM, HENRIK & PAULI, MIKAEL | *Rättegång – Femte häftet*, 8 (rev. och utök.) uppl., Norstedt, Stockholm, 2011

EMBERLAND, MARIUS | *The human rights of companies: exploring the structure of ECHR protection*, Oxford University Press, Oxford, 2006

HOLMQUIST, ROLF | *Brotten i näringsverksamhet*, 3., omarb. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013

ISESKOG, TOMMY | *Företagsbot: en sanktion vid brott i näringsverksamhet*, Thomson fakta, Stockholm, 2006

KLEINEMAN, JAN | ”Rättsdogmatisk metod” i *Juridisk Metodlära*, Maria Nääv och Mauro Zamboni (red.), 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018 s. 21–46

LEHRBERG, BERT | *Praktisk juridisk metod*, 10. uppl., Iusté, Uppsala, 2018

- LINDBERG, GUNNEL | *Rättegångsbalken (1942:749)*, 23 kap. 2 §, Lexino, Karnov, 2018-09-01 (cit. LINDBERG 2018a)
- LINDBERG, GUNNEL | *Rättegångsbalken (1942:740)*, 23 kap. 18 a §, Lexino, Karnov, 2018-09-01 (cit. LINDBERG 2018b)
- LINDELL, BENGT | *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala, 2007
- LINDELL, BENGT; EKLUND, HANS; ASP, PETTER & ANDERSSON, TORBJÖRN | *Straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 2005
- PECZENIK, ALEKSANDER | *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Fritzes förlag, Stockholm, 1995
- SANDGREN, CLAES | *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018
- SÖDERGREN, JAN | ”Kan bolag tillerkännas mänskliga rättigheter?”, *Europa-rättslig tidskrift*, nr 3 2007, s. 673–687
- TROST, JAN | *Kvalitativa intervjuer*, 4. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2010
- ULVÄNG, MAGNUS | ”Straffbegreppet”, SvJT 3016 s. 221–236
- VAN DIJK, PIETER; VAN HOOF, FRIED; VAN RIJN, ARJEN OCH ZWAAK, LEO (red.) | *Theory and practice of the European Convention on human rights*, 5. uppl., Intersentia, Cambridge, 2018
- WARLING-NEREP, WIWEKA | *Rätten till domstolsprövning & rättsprövning*, 3. omarb. uppl., Jure, Stockholm, 2008
- WARLING-NEREP, WIWEKA | *Sanktionsavgifter: särskilt i näringsverksamhet*, Norstedts juridik, Stockholm, 2010

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

AEPI v Greece, Application no. 48679/99, Judgment of the Court (First Section), 11 April 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0411JUD004867999

Anheuser-Busch Inc v Portugal, Application no 73049/01, Judgment of the Court (Grand Chamber), 11 January 2007,
ECLI:CE:ECHR:2007:0111JUD007304901

Artico v Italy, Application no. 6694/74, Judgment of the Court (Chamber), 13 May 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:0513JUD000669474

A.T. v Luxembourg, Application no. 30460/13, Judgment of the Court (Fifth Section), 9 April 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0409JUD003046013

Boner v The United Kingdom, Application no. 18711/91, Judgment of the Court (Chamber), 28 October 1994,
ECLI:CE:ECHR:1994:1028JUD001871191

Brennan v The United Kingdom, Application no. 39846/98, Judgment of the Court (Third Section), 16 October 2001,
ECLI:CE:ECHR:2001:1016JUD003984698

Capital Bank AD v Bulgaria, Application no. 49429/99, Judgment of the Court (First Section), 24 November 2005,
ECLI:CE:ECHR:2005:1124JUD004942999

Carlberg v Sweden, Application no. 9631/04, Judgment of the Court (Third Section), 27 January 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:-0127DEC000963104

Cevat Soysal v Turkey, Application no. 17362/03, Judgment of the Court (Second Section), 23 September 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:0923JUD001736203

Engel and others v The Netherlands, Applications no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, Judgment of the Court (Plenary), 8 June 1976, ECLI:CE:ECHR:1976:1123JUD000510071

Ezeh and Connors v The United Kingdom, Application no. 39665/98 and 40086/98, Judgment of the Court (Grand Chamber), 9 October 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:1009JUD003966598

Garyfallou AEBE v Greece, Application no. 18996/91, Judgment of the Court, 24 September 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0924JUD001899691

Ibrahim and others v The United Kingdom, Applications no. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, Judgment of the Court (Fourth Section), 16 December 2014, ECLI:CE:ECHR:2014:1216JUD005054108

Ilişescu and Chiforec v Romania, Application no. 77364/01, Judgment of the Court (Third Section), 1 December 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1201JUD007736401

Janosevic v Sweden, Application no. 34619/97, Judgment of the Court (First Section), 23 July 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:0723JUD003461997

Lithgow and others v The United Kingdom, Application no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Judgment of the Court (Plenary), 8 July 1986, ECLI:CE:ECHR:1986:0708JUD000900680

Nideröst-Huber v Switzerland, Application no. 18990/91, Judgment of the Court (Chamber), 18 February 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0218JUD001899091

OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v Russia, Application no. 14902/04,
Judgment of the Court (First Section), 17 January 2012,
ECLI:CE:ECHR:2011:0920JUD001490204

Pakelli v Germany, Application no. 8398/78, Judgment of the Court (Chamber), 25 April 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:0425JUD000839878

Pélissier and Sassi v France, Application no. 25444/94, Judgment of the Court (Grand Chamber), 25 March 1999,
ECLI:CE:ECHR:1999:0325JUD002544494

Pisano v Italy, Application no. 36732/97, Judgment of the Court (Grand Chamber), 24 October 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:1024JUD003673297

Ruotsalainen v Finland, Application no. 13079/03, Judgment of the Court (Fourth Section), 16 June 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0616JUD001307903

Stone Court Shipping Company S.A. v Spain, Application no. 55524/00,
Judgment of the Court (Fourth Section), 28 October 2003,
ECLI:CE:ECHR:2003:1028JUD005552400

Sunday Times v The United Kingdom, Application no 6538/74, Judgment of the Court (Plenary), 26 April 1979,
ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874

Västberga taxi AB v Sweden, Application no. 36985/97, Judgment of the Court (First Section), 21 May 2003,
ECLI:CE:ECHR:2002:0723JUD003698597

Weber v Switzerland, Application no. 11034/84, Judgment of the Court (Chamber), 22 May 1990, ECLI:CE:ECHR:1990:0522JUD001103484

Zolotukhin v Russia, Application no. 14939/03, Judgment of the Court (Grand Chamber), 10 February 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0210JUD001493903

Öztürk v Germany, Application no. 8544/79, Judgment of the Court (Plenary), 21 February 1984, ECLI:CE:ECHR:1984:1023JUD000854479

Högsta domstolen

NJA 1995 s. 351 I

NJA 2013 s. 502

Övriga svenska domstolar

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr B 151-14, dom den 24 september 2014

Malmö tingsrätt, mål B 524-18, deldom den 1 augusti 2018

Helsingborgs tingsrätt, mål nr B 1089-05, dom den 6 mars 2006